

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Sosionomi
Lastentarhanopettaja

Miika Ekmark, Niina Loisa ja Pii Vanhanen

Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa

Opinnäytetyö 2017

Tiivistelmä

Ekmark Miika, Loisa Niina ja Vanhanen Piia
Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa, 34 sivua, 5 liitettä
Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Sosionomi AMK
Varhaiskasvatus
Opinnäytetyö 2017
Ohjaaja: lehtori Minna Koponen, Saimaan ammattikorkeakoulu

Opinnäytetyön tarkoitus oli selvittää seksuaalikasvatuksen nykytilaa varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena oli tuottaa tietoa seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksen tarpeisiin. Opinnäytetyö toteutettiin kehittämistehtävänä yhteistyössä kahden lappeenrantalaisen päiväkodin kanssa. Yhteyshenkilönä toimi toisen päiväkodin johtaja. Teoreettisen viitekehyksen muodostivat lapsen seksuaalinen kehitys, lapsille suunnattu seksuaalikasvatus, kulttuurinen moninaisuus ja seksuaalisuus varhaislapsuudessa.

Nykytilan kartoittaminen toteutettiin kahdessa keskustelutilaisuudessa, joihin osallistui päiväkotien kasvattajia eli lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. Keskusteluilla haluttiin saada kerättyä kasvattajilta kokemuksia, käytäntöjä, asenteita, tunteita ja tarpeita, joita aihe herätti. Aineisto koostui osallistujien ja opinnäytetyöntekijöiden muistiinpanoista ja se käsiteltiin teemoittelemalla avainsanojen perusteella. Teemoista eniten keskustelua ja kysymyksiä herättäneet aiheet valikoituivat seksuaalikasvatusmateriaaliin. Valmis materiaali esiteltiin yhteistyöpäiväkodeissa ja siitä pyydettiin palaute.

Tieto seksuaalikasvatuksesta osoittautui tarpeelliseksi varhaiskasvatuksessa. Osallistujat, esimiehet ja muu henkilökunta kokivat materiaalin hyödylliseksi ja kertoivat saaneensa lisätietoa aiheesta. Työssään saamat ohjeistukset seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen haastateltavat kokivat vajaiksi ja epäyhtenäisiksi. Osa kasvattajista koki aiheen tarpeelliseksi varhaiskasvatuksessa, kun taas osa oli sitä mieltä, ettei seksuaalikasvatus kuulu alle kouluikäisen elämään lainkaan. Opinnäytetyömme herätti kasvattajissa lisätiedon tarvetta, joten jatkotutkimuksia kannattaisi tehdä seksuaalikasvatuksesta kulttuurisen moninaisuuden näkökulmasta.

Asiasanat: varhaiskasvatus, seksuaalikasvatus, päiväkodit

Abstract

Ekmark Miika, Loisa Niina and Vanhanen Piia
Sexual Education in Early Childhood Education, 34 pages, 5 appendices
Saimaa University of Applied Sciences
Health Care and Social Services Lappeenranta
Degree Programme in Social services
Bachelor's Thesis 2017
Instructor: Minna Koponen, Senior Lecturer, Saimaa University of Applied Sciences

The purpose of this thesis was to study the current state of sexual education in early childhood education. The work was commissioned by two day care centers in Lappeenranta and one day care manager. The objective was to produce knowledge about this subject. The theory of this work was based on child's sexual development and sexuality in early childhood, sexual education for children and cultural diversity.

The information about the current situation of sexual education was gathered in two discussion events for educators. The participants were either kindergarten teachers or aides. The objective of these events was to find out the educators' experiences, emotions, attitudes, needs and policies about sexual education. The information was based on the notes that were made during the discussions and then categorised by themes. The biggest themes were selected to be included in the sexual education material.

The need for this kind of a material was obvious because there were educators who thought that it is not important to have sexual education in day care and those who thought it is completely natural and important. There are not any directions for educators. In the feedback educators reported the need on information especially about cultural diversity.

Keywords: early childhood education, sexual education, day care centers

Sisältö

1	Johdanto.....	5
2	Varhaiskasvatus kasvuympäristönä.....	6
2.1	Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016	6
2.2	Varhaiskasvatussuunnitelma kasvua ohjaavana asiakirjana	7
2.3	Kasvattajien kokemuksia seksuaalikasvatuksesta	8
3	Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa	10
3.1	Kulttuurinen moninaisuus varhaiskasvatuksessa.....	11
3.2	Lapsen seksuaalinen kehitys	13
3.3	Seksuaalisuus varhaislapsuudessa	14
4	Opinnäytetyön tarkoitus ja eettiset lähtökohdat	16
5	Aineiston analysointi ja selvityksen tulokset.....	21
6	Johtopäätökset ja pohdinta	29
7	Kuviot.....	32
8	Lähteet.....	33

Liitteet

- Liite 1. Saatekirje
- Liite 2. Tehtävänanto
- Liite 3. Avainsanalista havainnointia varten
- Liite 4. Palautelomake
- Liite 5. Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on selvittää, kuinka lapsen seksuaalista kehitystä varhaiskasvatuksessa tuetaan. Opinnäytetyömme tavoitteena on tuottaa tietoa päiväkotikäisen seksuaalikasvatuksesta. Osana opinnäytetyötämme kehitämme yhteistyöpäiväkodeille tietopakettin.

Käsitlemme työssämme lasten seksuaalisuuteen ja sen kehitykseen liittyvää teoriaa. Teoriamme rakentuu varhaiskasvatustieteellisen ja –suunnitelmien pohjalta. Käsitlemme seksuaalikasvatusta varhaiskasvattajien näkökulmasta aiempiin tutkimuksiin perustuen sekä laajasti seksuaalikasvatuksen eri osa-alueita, kuten lapsen seksuaalista kehitystä.

Työssämme selvitämme seksuaalikasvatuksen nykytilaa yhteistyöpäiväkotien kasvattajille järjestämässämme ryhmäkeskusteluissa. Keskusteluissa esiin nousseista aiheista tuotamme tietopakettin kasvattajille. Lopuksi käymme esittelemässä tekemämme materiaalin työntekijöille ja pyydämme palautetta, jonka pohjalta teemme tarvittaessa muutoksia lopulliseen tuotokseen. Toivomme saavamme mahdollisimman kokemusperäistä tietoa, jota kasvattajilla on. Tarkoitus ei ole kerätä kovin laajaa aineistoa, vaan ennemminkin saada selville kokemuksia, käytäntöjä sekä asenteita ja tunteita, joita aiheemme herättää.

Tulevina ammattilaisina haluamme olla tarjoamassa jokaiselle lapselle mahdollisimman kokonaisvaltaista kasvatusta. Seksuaalisuus lapsuudessa ja seksuaalikasvatus ovat vielä aiheita, joista voi olla vaikea puhua. Lisäksi eri päiväkodeilla saattaa olla hyvinkin erilaisia toteutuksia seksuaalikasvatukselle. Opinnäytetyöllemme tuomme varhaiskasvattajille lisää eväitä toteuttaa seksuaalikasvatusta. Haluamme myös tuoda aihetta enemmän näkyväksi ja helpottaa siitä puhumista. Opinnäytetyömme on saanut alkunsa uuden työntekijän hämmennyksestä lepo-huoneessa, jossa lapsi toimii avoimen seksuaalisesti, eikä työntekijällä ole aavistustakaan, kuinka tilanteeseen tulisi reagoida.

2 Varhaiskasvatus kasvuympäristönä

Varhaiskasvatuslaki määrittää varhaiskasvatuksen suunnitelmalliseksi ja tavoitteelliseksi kasvatuksen, hoidon ja opetuksen kokonaisuudeksi, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatuksessa lapsi tulee ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon ja suunnitella toimintaa yhdessä vanhempien kanssa. Varhaiskasvatus on päiväkodeissa, perhepäivähoidossa tai muussa varhaiskasvatustyksikössä järjestettävää toimintaa, johon jokaisella alle oppivelvollisuusikäisellä on oikeus. Esiopetukseen osallistuminen on ollut velvoittavaa 1.8.2015 alkaen. Varhaiskasvatusta ohjaavat valtakunnalliset, paikalliset ja lapsen henkilökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat. (Varhaiskasvatuslaki 36/1973.)

2.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016

Varhaiskasvatus on lapselle tarkoitettu suunnitelmallinen ja tavoitteellinen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa pedagogiikka on tärkeässä asemassa. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä edistää oppimista. Kaikki alle kouluikäiset lapset ovat oikeutettuja saamaan varhaiskasvatusta ja vanhemmat päättävät lapsensa osallistumisesta siihen. Varhaiskasvatusta voidaan järjestää päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa sekä muuna toimintana, kuten esimerkiksi kerhotoimintana. Uusi varhaiskasvatussuunnitelman perusteet –asiakirja otetaan käyttöön 1.8.2017. (Opetushallitus 2017.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, josta käytämme myöhemmin nimeä Vasu, ei määritellä suoraan seksuaalikasvatusta ja sen periaatteita, mutta mainintoja aiheeseen liittyen löytyy. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään lapsen oikeuksia, joihin kuuluu oikeus muodostaa oma identiteetti ja käsitys itsestään sekä oikeus itsetuntemuksen kehittymiseen. Lapsen terveyteen, hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyviä mainintoja löytyy myös paljon. Hoidon määritelmä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sisältää seksuaalisuuden kehitykselle tärkeitä asioita, kuten myönteinen kosketus ja läheisyys. Vasussa edellytetään, että lapsia ohjataan oman ja toisen kehon kunnioittamiseen ja suojeluun. Toimintakulttuurin kuvauksessa löytyy paljon mainintoja muun muassa

yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta sekä sukupuoli-identiteettiin ja -sensiitiivisyyteen, itsetuntoon sekä lasten kysymyksiin vastaamiseen liittyen. (Opetushallitus 2016, 19-32.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on määritelty perheiden monimuotoisuuteen liittyviä toimintatapoja. Työntekijöiden ammattimainen, avoin ja kunnioitava suhtautuminen ovat edellytyksiä hyvälle yhteistyölle. Lapsella täytyy olla tunne siitä, että hänen perheensä on arvokas. Lähiyhteisön moninaisuutta käsitellään kunnioittaen ja kohdistuen asian käsittely ihmisten, sukupuolten ja perheiden moninaisuuteen. Lasta kasvatetaan ymmärtämään erilaisten ihmisten olevan samanarvoisia. (Opetushallitus 2016, 19,44.)

2.2 Varhaiskasvatussuunnitelma kasvua ohjaavana asiakirjana

Opetushallitus on laatinut varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016), johon kukin kunta ja päiväkoti voi soveltaa omaa varhaiskasvatussuunnitelmaansa. Esimerkiksi Lappeenrannan kunta on tehnyt oman kuntavasunsa (varhaiskasvatussuunnitelman), johon jokainen Lappeenrannan kaupungin alueella toimiva päiväkoti vähintäänkin osittain sitoutuu.

Lappeenrannan varhaiskasvatussuunnitelma noudattaa opetushallituksen laatimaa linjausta. Lappeenrannan kaupungin suunnittelemassa vasussa on erikoisuutena omaohjaajamalli, jossa jokaiselle lapselle on jaettu ainakin yksi omaohjaaja. Tällöin kasvattaja pystyy uppoutumaan omien lastensa asioihin syvällisemmin ja havainnoimaan heitä tarkemmin. Tällä tavalla kasvatuskumppanuus koetaan myös helpommaksi toteuttaa, koska lapsista on tarjolla yksilökohtaisempaa tietoa. (Lappeenrannan kaupunki 2015, 12-13.)

Yhteistyöpäiväkotiemme noudattamassa Lappeenrannan vasussa ei ole erillistä kohtaa seksuaalikasvatukselle. Siinä on esimerkiksi kohta mediakasvatukselle ja sen toteuttamiselle, mutta seksuaalikasvatusta ei ole mainittu erillisenä kokonaisuutena. Moni vasussa mainittu asiahaara ohjaa (yksilöllisyys, kasvun tukeminen) tutkimaamme aiheeseen.

Lappeenrannassa otettiin käyttöön vuonna 2017 uusi alueellinen varhaiskasvatussuunnitelma. Huomionarvoista aiheemme kannalta uudessa suunnitelmassa

on seksuaalikasvatuksen puuttuminen. Tässä uudessa varhaiskasvatussuunnitelmassa puhutaan lasten oikeuksista, tasa-arvosta, yhdenvertaisuudesta, moninaisuudesta sekä perheiden monimuotoisuudesta. (Lappeenrannan kaupunki 2017.) Opinnäytetyötämme koskevat haastattelut tehtiin vuonna 2016, jolloin työntekijät noudattivat vielä vanhaa alueellista suunnitelmaa. Tämän takia emme perehdy tutkimuksessamme tarkemmin Lappeenrannan kunnan varhaiskasvatussuunnitelmaan 2017.

Lappeenrannan kaupungin verkkosivuilla kerrotaan varhaiskasvatuksen tavoitteena olevan lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukeminen, jolloin lapsi saa hyvät edellytykset kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Alle kolmivuotiaan hoidossa verkkosivuilla korostetaan perustarpeiden tyydyttämistä ja kahdenkeskistä aikaa aikuisen kanssa. Yli kolmivuotiaan päivähoito vastaa lapsen sosiaalistumisen tarpeisiin. (Lappeenrannan kaupunki 2016.)

2.3 Kasvattajien kokemuksia seksuaalikasvatuksesta

Seksuaalikasvatuksesta on tehty aiempia tutkimuksia ja opinnäytetöitä Suomessa, mutta kansainvälistä tutkimustietoa oli haastava löytää. Balter, Davies ja van Rhijn (2016) ovat tutkineet lapsen seksuaalisuuden kehitystä lapsuuden varhaisissa oppimisympäristöissä. Tutkimuksessa selvitettiin varhaiskasvattajien kokemuksia ja havaintoja lapsen seksuaalisuuden kehitystä ja seksuaalikasvatusta koskien. Tutkimuskysymyksiä oli kolme. Minkälaisia kokemuksia Ontariossa työskentelevillä kasvattajilla on lapsen seksuaalisuuden kehityksestä varhaislapsuudessa? Mikä kasvattajien mielestä on seksuaalikasvatuksen tarkoitus? Onko kasvattajilla työssään huolia koskien varhaislapsuuden seksuaalisuuden kehityksestä puhumista? Kun kasvattajilta kysyttiin yleisestä seksuaalisesta käytöksestä, jota he kohtaavat päivittäin, osallistujat tuottivat monia esimerkkejä. Tutkimuksessa nousi esiin neljä yleisintä seksuaalisuuden ilmentymisen tapaa varhaisissa oppimisympäristöissä: leikki, wc-toiminnot, itsensä koskettelu ja perheen vaikutukset. (Balter, Davies & van Rhijn 2016, 30–32.)

Balterin ym. (2016) tutkimuksessa osallistujilta nousi kolme eri teemaa liittyen seksuaalikasvatuksen merkitykseen. Ensinnäkin tieto itsestä eli tieto ja ymmärrys omasta kehosta, sukupuolesta sekä hyväksikäytön torjumisesta. Toiseksi tieto

perheistä, mikä tutkittavien mukaan tarkoittaa tietoa perheistä, niiden monimuotoisuudesta sekä lisääntymisestä. Kolmantena teemana nousi lasten kysymyksiin vastaaminen rehellisesti ja ikätaso huomioiden. Eniten tutkimukseen osallistuneet kasvattajat olivat huolissaan vanhempien osallisuuteen liittyvistä tekijöistä, kuten vanhempien reaktioista ja asenteista seksuaalikasvatusta kohtaan. Jotkut kokivat, että kulttuuri, arvot ja uskomukset voivat olla seksuaalikasvatukselle esteenä niin vanhempien kuin työntekijöidenkin näkökulmasta. Viisi tutkittavaa oli kokonaan seksuaalikasvatusta vastaan ja koki, ettei se kuulu alle kouluikäisen lapsen elämään. 11 % koki tarvitsevansa lisää koulutusta voidakseen toteuttaa seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen toteuttamishalukkuutta koettiin tutkittavien keskuudessa lisäävän lasten kysymyksiin vastaaminen ja johdolta saatu tuki sekä lasten reaktiot ja mukavuustaso asiasta keskustellessa. Tutkittavat kokivat, että seksuaalisuudesta puhumiseen ei vaikuta oma mukavuus aiheesta puhuttaessa tai omien uskomusten vastaisten asioiden opettaminen. Halukkuuteen seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen työympäristössä vaikuttivat negatiivisesti seuraavat tekijät: vanhempien varautunut suhtautuminen, koulutuksen puute ja yhteiskunnalliset jännitteet seksuaalikasvatukseen liittyen. Tutkittavilta kysyttiin työpaikan linjauksista koskien seksuaalikasvatusta. Kolmasosa ei tiennyt oliko työpaikalla yhteistä linjausta tai ohjeistusta aiheesta, 54 % vastasi, ettei linjauksia ole ja 13 % kertoi työpaikallaan olevan linjaukset seksuaalikasvatukseen. (Balter ym. 2016, 35–37.)

Väestöliiton (2013) tutkimuksessa *Pusuhippaa, lääkärileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua päivähoidon arjesta* tutkittiin alle kouluikäisten seksuaaliterveyttä. Tutkimuksen kasvattajille tehdyssä osiossa käsiteltiin 507 kasvattajan nettikyselyyn antamat vastaukset. Tutkijat totesivat kasvattajien käsitysten ja suhtautumistapojen olevan vaihtelevia 0–6-vuotiaiden seksuaalisuutta koskien. Tutkimuksessa kasvattajat vastasivat lasten seksuaalisuutta ilmenevän päivittäin, mutta sen tukemiseen ja suhtautumistapoihin ei ole työyhteisössä sovittuja ohjeita tai malleja. Kasvattajat ajattelivat pienen lapsen seksuaalisuuden vaikuttavan hänen tulevaan seksuaaliterveyteensä ja kokivat saaneensa koulutuksessaan hyvät valmiudet tunteista puhumiseen. Moni muu seksuaalikasvatuksen osa-alue koettiin koulutuksessa saatujen tietojen valossa vajavaiseksi. Kyselyyn vastanneet kasvattajat kokivat tarvitsevansa tietoa erilaisista perheistä, tunteista

ja seksuaalisuuden myönteisyydestä elämän yhtenä osa-alueena. Kasvattajia huolestuttivat median vaikutus ja ikätasolle sopimattoman tiedon määrä yhteiskunnassa. (Väestöliitto 2013.)

Väestöliitto (2013) on toteuttanut tutkimuksen myös pienten lasten vanhemmille nimellä *Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja – tavallista arkea tai tarua lasten perheen arjesta*. Myös vanhemmilla, kuten ammattikasvattajillakin, nousi esiin negatiivissävyytteisiä tunteita sekä hämmennystä aiheeseen liittyen, ja seksuaalisuus koettiin aikuisten maailmaan kuuluvaksi asiaksi. Kuitenkin vanhemmat suhtautuivat avoimemmin seksuaalikasvatukseen kuin ammattikasvattajat. Iso osa vanhemmista koki, että seksuaalikasvatus aloitetaan liian myöhään. (Väestöliitto 2013.)

3 Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa

Harva aikuinen on itse saanut riittävää, jatkuvaa, asiallista ja ikään sovitettua seksuaalikasvatusta, joten seksuaalikasvatus voi olla pulmallista. Valmista mallia kasvatukseen ei ole, vaan se on luotava itse. Seksuaalikasvatus on seksuaalioikeus eli ihmisoikeus, jota ihminen tarvitsee kaikenikäisenä. Laadukas seksuaalikasvatus vähentää virheellisiä luuloja ja tukee kehitystä. Sen on tärkeää mahdollistaa asioiden harjoittelu ja pohtiminen saadun tiedon valossa. Seksuaalikasvatukseen kuuluvat seksuaalivalistus, -opetus ja -neuvonta. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 16–20.)

Lapsen seksuaalisen kehityksen kohtaamiselle ja seksuaalikasvattamiselle on lähtökohtana kasvattajan oma, hyväksyvä suhtautuminen itseensä ja seksuaalisuuteensa (Rissanen 2007, 243). Jokainen lapsen kanssa tekemisissä oleva ihminen on seksuaalikasvattaja ja tällöin hän välittää omaa malliaan naiseudesta tai mieheydestä sekä esimerkiksi omia asenteitaan suhteessa erilaisuuteen tai nautintoon (Cacciatore 2006, 205). Käytännössä siis lapsen elämässä olevat vanhemmat, päiväkodin työntekijät, mummot, papat, kummit ja muut aikuiset ovat lapsen seksuaalikasvattajia.

Lapselle olisi hyvä antaa tietoa ja vastauksia hänen esittämiensä kysymysten tahdissa ja vastata juuri siihen, mitä lapsi kysyy. Vastaus olisi hyvä antaa siten,

että jatkossa edellisen vastauksen päälle lisätään ja täsmennetään tietoa lasta mietityttävistä asioista kumoamatta aiemmin kerrottua. Välillä voi olla vaikeaa tietää, mikä on lapsen normaalin ikätason aikaansaama kysymys ja mikä taas liian varhain saaduista virikkeistä (esim. mediasta) johtuva kysymys. Aikuisella on velvollisuus suojella lasta ylimääräiseltä ja turhalta informaatiolta, jolloin on pohdittava tarkkaan, ettei vastaaminen ruoki uteliaisuutta liiksi ja liian varhain. Tämä voi olla lapsen kehitykselle jopa haitallista. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 21.)

Lapsi tarvitsee konkreettisia ja selkeitä esimerkkejä. Hänelle voi esimerkiksi selittää, ettei ole hyvien tapojen mukaista kaivaa nenää julkisella paikalla, jolloin sukuelinten koskettelukaan ei ole suotavaa kaikkien nähtävillä. Mallioppiminen on tärkeää, ja lapselle voi vielä kertoa, etteivät aikuisetkaan tee niin. Toisaalta on hyvä selventää, että tutkimusmatkat omaan kehoon eivät ole kiellettyjä, mutta ne on hyvä tehdä omassa rauhassa. Seksuaalisuuteen kuuluukin luonnollisena osana tutustuminen omaan kehoon. Toisaalta lapsi tarvitsee aikuisen ohjausta siitä, mikä on tutustumiselle oikea paikka ja aika. Lasta ohjatessa on huomioitava kunnioittaminen niin, että lapsi itse tietää määräävänsä omasta kehostaan ja siitä, ettei hänen aroille alueilleen saa koskettaa kuka tahansa. (Rissanen 2007, 243–245.)

Lapsille suunnattua seksuaalikasvatusta voidaan toteuttaa esimerkiksi satujen, leikkien, piirtämisen tai maalaamisen kautta. Saduilla on yleensä onnellinen loppu ja se auttaa myös lasta suhtautumaan positiivisesti elämään. Satujen ja tarinoiden kautta lapsi oppii jäsentämään omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan sekä tunteitaan, tietojaan ja havaintojaan. Aikuisen on kuitenkin tarpeen tutustua satuun tai tarinaan etukäteen ja arvioida sen sopivuus lapselle. Piirtämällä tai maalaamalla voidaan opetella omia kehonosia tai sukupuolten eroja sekä sitä, miltä kosketus tuntuu. (Rissanen 2007, 243–245.)

3.1 Kulttuurinen moninaisuus varhaiskasvatuksessa

Kasvattajille järjestämässämme keskusteluissa esiin nousi kulttuurisen moninaisuuden lisääntyminen varhaiskasvatuksessa. Kulttuurisella moninaisuudella tar-

koitetaan kaikkia ihmisiä ja kulttuureita, joten sitä ei voida sitoa vain maahanmuuttajiin (Paavola & Talib 2010, 11). Moninaisuudessa haasteeksi nostettiin tietämättömyys eri kulttuureita ja niissä esiintyviä käytäntöjä kohtaan. Keskustelijat painottivat suvaitsevaisuuden, sekä kunnioituksen merkitystä kohdattaessa erilaisista kulttuureista tulleita ihmisiä. Varhaiskasvattajat nostivat tarpeeksi saada lisätietoa maahanmuuttajista, sekä erilaisista uskonnoista ja niissä esiintyvistä tavoista. Opinnäytetyöllämme haluamme tarjota kasvattajille lisää tietoa ja keinoja kohdata moninaisia kulttuureita päiväkodissa.

Varhaiskasvatuksessa on varattava tarpeeksi aikaa maahanmuuttajaperheiden kanssa tehtävään yhteistyöhön. Työskenneltäessä maahanmuuttajaperheiden parissa kasvatuskumppanuuden toteutus korostuu. Kummankin osapuolen on tärkeää olla tietoinen rooleistaan ja tehtävistään kasvattajina. Varsinkin alussa riittävä perehdyttäminen arkeen on hyödyllistä kun, kaikki tavat ja käytännöt voivat olla uusia. Vanhempia voi houkutella tulemaan tutustumaan päiväkodin arkeen pariksi päiväksi. Myös lasta tulee alussa katsella erityisellä tarkkaavaisuudella. Leikit ja uudet asiat voivat kummastuttaa ja hämmästyttää. Rungas yhteistyö lapsen päiväkotielämän alkutaipaleella auttaa ehkäisemään mahdollisia sopeutumisen ongelmia. (Räty 2002, 165-166.)

Päiväkodissa työskentelevien ammattilaisten tulisi olla kiinnostuneita lasten kulttuuritaustasta. Henkilökunnan tulee olla tietoisia mahdollisista kulttuurieroista ja niistä tuleekin keskustella perheiden kanssa. Yksi lapsen ja perheen perusoikeuksista on heidän uskonnollisen vakaumuksensa kunnioittaminen. Uskonnoista puhuttaessa tasa-arvo on aina muistettava. Esimerkiksi jos päiväkodin ohjelmassa on kristinuskonnollista toimintaa, johon jotkut lapset eivät omasta kulttuurillisesta taustasta johtuen osallistu, tulisi järjestää vaihtoehtoista toimintaa, joka on tasa-arvoista esimerkiksi kristinuskonnollisen toiminnan kanssa. Jokaisen lapsen taustaa tulee kunnioittaa poikkeuksetta. Lähtökohtana maahanmuuttajalapsen päivähoidolle tulee olla, että hän saa olla ylpeä perheestään, taustastaan ja vanhemmistaan. (Räty 2002, 166-167.)

3.2 Lapsen seksuaalinen kehitys

Jokaisella meistä on oma seksuaalisuutemme syntymästä kuolemaan saakka ja se kehittyy jatkuvasti. Turvallinen kehitys, hyvä itsetunto, kyky rakastaa ja olla rakastettu sekä kyky tuntea ja ilmaista tunteita suojaavat ja vahvistavat lapsen seksuaalisuutta ja samalla myös koko mielenterveyttä. Lapsen seksuaalisuus ilmenee monella eri tapaa; se on ihmettelyä, uteliaisuutta, tiedon hankkimista ja omaan kehoon tutustumista. (Hannukkala, Kosonen, Marjamäki & Törrönen 2015, 37–38.) Lapsen seksuaalisuus on myös turvan, huolenpidon ja mielihyvän kokemuksia sekä avoimen estotonta leikkiä, suojelun tarvetta, nautintoa ja hauskanpitoa (Cacciatore 2006, 205).

Läheisyyden opettelu, joka rakentuu turvan, huolenpidon ja mielihyvän kokemukseen jo vauvaiästä alkaen, on olennainen osa lapsen kehittyvää seksuaalisuutta. Lapsen seksuaalisuus ja kehollisuus ovat luonnollinen kasvua eteenpäin vievä voima. On tärkeää, että lapsi saa rauhassa etsiä tapaa olla oma itsensä sukupuolesta riippumatta ja harjoitella tätä esimerkiksi leikeissä. (Hannukkala ym. 2015, 37–38.)

Lapsen identiteetin kehittymisen ja muotoutumisen kannalta hänen tarvitsee tietää, kuka on sekä saada tuntea itsekunnioitusta. Identiteetti muotoutuu läpi elämän yhä uudelleen ja uudelleen, mutta sen perusta luodaan varhaislapsuudessa. Sukupuoli-identiteetin muodostuminen on yksi osa lapsen identiteetin kehitystä. Sukupuolielimiin liittyvät kiellot tai koko sukupuoli-identiteetin kieltäminen voivat merkitä lapselle seksuaalisten tunteiden kieltämistä, jolloin lapsi kokee, ettei saa aikuisilta vahvistusta seksuaalisille kokemuksilleen ja –kehitykselleen. Sukupuoli-identiteetin käyttövoima on seksuaaliset tarpeet. (Rissanen 2007, 241.)

On lapsen oikeus saada vastauksia mieltä askarruttaviin seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin. Aikuisten on olennaista huomioida lapsen ikätaso keskusteltaessa asiasta. Yhdessä aikuinen ja lapsi voivat rakentaa keskinäistä ymmärrystä, jolloin lapsi saa todennäköisesti kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja omien tunteidensa huomioon ottamisesta. Aikuisen tehtävänä on lisäksi suojella lasta ja asettaa lapsille rajoja, mutta myös osoittaa aitoa kiinnostusta heidän kysymyksilleen. (Hannukkala ym. 2015, 37–38.)

Seksuaaliterveys on ihmisen hyvinvoinnille tärkeä asia ja sillä tarkoitetaan kykyä nauttia omasta kehosta, hakeutua kontaktiin, taitoa tuottaa itse hyvää oloa toiselle ja kokea nautintoa läheisyydestä sekä valmiutta parisuhteeseen ja vanhemmuuteen. Lapsuudessa siihen kuuluu seuraavat asiat: ensimmäiseksi perusteiden luominen koko seksuaaliselle minäkuvalle ja kehitykselle, toiseksi omiin sukupuolielimiin tutustuminen ja käsityksen luominen sukupuolielimestä osana niin omaa kuin toistenkin kehoa ja kolmanneksi sukupuolielämän ymmärtäminen osana inhimillistä elämää. Tavoitteena on hankkia valmiuksia, joita myöhemmin tarvitaan suvunjatkamiseen. Ne liittyvät hellyyteen, läheisyyteen, kommunikaatioon ja nautintoon. Yksilön seksuaalinen potentiaali muodostuu lapsuuden kokemuksista. (Cacciatore 2000, 251–255.)

Cacciatore (2006) on nimennyt seksuaaliset ulottuvuudet, jotka voivat auttaa ymmärtämään lapsen seksuaalisuutta. Niitä ovat biologinen, sosiaalinen, psyykinen, henkinen ja eettinen ulottuvuus. Biologiseen ulottuvuuteen kuuluvat lisääntyminen ja sen säätely, seksuaaliset reaktiot, kasvu ja kehitys, fysiologiset syklit ja muutokset sekä fyysinen ulkonäkö. Sosiaalinen ulottuvuus käsittää seksuaalisuuden suhteessa muihin: toisten kohtaamisen, lain, uskonnon ja ympäröivän seksuaalikulttuurin, vuorovaikutustaidot ja käyttäytymistä koskevat säädökset. Psyykkiseen ulottuvuuteen kuuluvat seksuaalinen identiteetti, tunteet, ajatukset, elämykset ja kokemuksellisuus. Henkinen ulottuvuus käsittää intiimiyden, uskalluksen, läsnäolon, haltioitumisen ja niin edelleen. Eettiseen ulottuvuuteen puolestaan kuuluvat muun muassa ihanteet, moraalikäsitteet, uskonnolliset käsitykset ja arvot (esimerkiksi tasa-arvo). Näistä ulottuvuuksista huomaa, kuinka moninainen asia seksuaalisuus on. (Cacciatore 2006, 241.)

3.3 Seksuaalisuus varhaislapsuudessa

Tutkijoilla on monia erilaisia teorioita lapsen seksuaalisista kausista eri ikävuo-sina. Seuraavaksi tarkastelemme alle kouluikäisen lapsen seksuaalisuutta eri ikäkausina ensin Rissanen mukaan, sitten Bornemannin.

Rissanen jakaa alle kouluikäisen lapsen seksuaalisen kehityksen kahteen ikäryhmään, vauvaikään ja taapero- ja leikki-ikään. Vauvaiässä (0-1-vuotiaana) luo-

daan perusta yksilön ruumiinkuvalle, itsetunnon ja seksuaalisen identiteetin kehittymiselle. Vauva peilaa omaa hyväksyttävyyttään psyykkisten ja fyysisten tuntemustensa sekä kokemustensa kautta. Vauvalle muodostuu kuva maailmasta vanhempien ihokosketusten, huolenpidon, hellimisen ja toisaalta mahdollisen kovakouraisen käsittelyn kautta. Esimerkiksi äidin imettäessä vauvaa tämä saa viestejä siitä, onko hän rakastettu ja toivottu perheenjäsen. (Rissanen 2007, 243.)

On tärkeää kulloisessakin iässä vastata lapsen esittämiin kysymyksiin hänen kehitysvaihettaan vastaavalla tasolla. Taapero- ja leikki-iässä lapsi suhtautuu vielä aikuisiin estoitta, mutta vanhempi ei voi jakaa lapsen kanssa omaa seksuaalista elämäänsä. Kolme-neljävuotias alkaa olla utelias vanhempien sukupuolielimistä ja -elämästä. Tällöin aikuisen tehtävänä on opettaa lapselle yksityisyyden rajoja. (Rissanen 2007, 243.)

Bildjuschkin ja Ruuhilahti (2008) kertovat kirjassaan Ernest Bornemannin teoriasta koskien lapsen seksuaalista kehitystä. Ernest Bornemann jakaa alle kouluikäisen lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet kahdeksaan eri osaan. Vastasyntyneen lapsen vaiheessa (0-1 kk) suu on lapsen ensimmäinen erogeeninen alue ja lapsi kokee mielihyvää myös iholla. Vastasyntyneen hoidossa hyödynnetäänkin ihokontaktia, jolloin lapsi rauhoittuu ja nauttii läheisyydestä. Varhaisessa imeväisiässä (2-6 kk) lapsi alkaa reagoida muihin ihmisiin hymyllä ja naurulla sekä aistii koko ihollaan. Saadessaan vastakaikua ja ihastelua vauva kokee olevansa rakastettava. Satunnaisesti vauvat voivat kosketella sukupuolielimiään. Myöhemmässä imeväisiässä (7-12 kk) koko maailma muuttuu lapselle uudelleenlaiseksi, kun hän pikkuhiljaa nousee pystyasentoon. Tässä iässä oraalinen tyydytys on tärkeää ja lapset alkavat luokitella itsensä toiseen sukupuoleen kuuluviksi. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 55–56.)

Bornemannin mukaan taaperoiässä (1-2 v), kun lapsi saa olla ilman vaippaa, hän alkaa tutkia ja kosketella omia sukupuolielimiään sekä pitää niistä kiinni. Lapsi voi kokea mielihyvää koskettamisesta ja masturboida. Pikkuhiljaa lapsi oppii pidättämään ulostetta ja tuntea mielihyvää ulostaessaan. Peräaukko onkin mielihyvää tuottava alue. Taaperoikäisten puberteetin alussa (2-3 v) lapsi alkaa pohdita, mistä lapset tulevat ja on oikeutettu saamaan asiaan vastauksia. Yhä enem-

män myös sukupuolten väliset erot alkavat kiinnostaa lasta. Taaperoikäisen puberteetin keskivaiheessa (3-4 v) sukupuolierot ja alastomuus kiinnostavat edelleen lasta. Toisten lasten sukupuolielimien tutkiminen alkaa tuntua lapsesta kiinnostavalta. Lapsi voi haluta mennä naimisiin oman vastakkaista sukupuolta olevan vanhempansa kanssa ja kokea toisen vanhemmista olevan tähän esteenä. Lasta kiinnostavat niin sanotut kielletyt sanat ja hän voi toistella niitä, vaikka tietäisikin niiden olevan kiellettyjä. Taaperoikäisen puberteetin lopussa (4-5 v) lapselle tulee yhä uusia kysymyksiä seksuaalisuuteen ja kehoon liittyvistä asioista ja hän kokee mielihyvää genitaalisilla alueilla. Leikeistä ajankohtaisia alkavat olla äiti-, isä- ja lääkärileikit. Penistä ja rintoja saatetaan vertailla ja lasta kiinnostaa, mistä vauva saa alkunsa ja syntyy maailmaan. Leikki-ien alussa (5-6 v) vanhemman kanssa voi alkaa ilmetä ristiriitoja ja leikit saattavat olla aggressiivisia. Lapsilla voi olla pissaamiskilpailuja ja jotkut pojat työntävät penistään esimerkiksi leluihin. Aikuisella on vastuu näissä tilanteissa siinä, ettei ketään pakoteta mukaan väkisin ja jokaisen koskemattomuus säilyy. On tärkeää luoda turvaa normaalia kehitystä tukien. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 55–56.)

4 Opinnäytetyön tarkoitus, toteutus ja eettiset lähtökohdat

Kehittämistehtävämme tarkoituksena oli selvittää lasten seksuaalikasvatuksen tilannetta varhaiskasvatuksessa. Lisäksi halusimme selvittää henkilökunnan näkemyksiä ja kokemuksia aiheesta. Tavoite oli tuottaa tietopaketti lapsen seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta yhdistellen keskustelujen tuloksia ja teoriaa varhaiskasvatuksen henkilökunnalle ja näin lisätä kasvattajien tietämystä aiheesta. Toivoimme saavamme mahdollisimman kokemusperäistä tietoa, jota varhaiskasvattajilla on. Tarkoitus ei ollut kerätä kovin laajaa aineistoa, vaan saada enemmänkin juuri tietoa kokemuksista, käytännöistä sekä asenteista ja tunteista, joita aiheemme herättää.

Olemme etsineet vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Kuinka kasvattajat tukevat työssään lapsen seksuaalista kehitystä?
2. Minkälaisiin käytännön tilanteisiin kasvattajat ovat törmänneet liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen?

3. Mihin he kokevat tarvitsevansa lisätietoa tai tukea liittyen ko. aiheeseen?

4. Minkälaisia käytäntöjä, asenteita ja tunteita kasvattajat ovat kohdanneet lapsen seksuaalisuuteen liittyen.

Moilanen kumppaneineen kirjoittaa, että kehittämistyö voi saada alkunsa organisaation tarpeesta kehittyä tai muutoksen aikaansaamisen halusta ja siihen liittyä usein ongelmien ratkaisua ja uusien toimintatapojen tuottamista. Asioille ei etsitä kehittämistyössä kuvauksia tai selityksiä vaan uusia vaihtoehtoja ja ratkaisuja asioihin. Kehittämistyöhön liittyy usein tutkimuksellisuus. (Moilanen, Ojasalo & Ritalahti 2009, 19.) Ajatus opinnäytetyöstä syntyi erälle meistä päiväuniaikaan päiväkodissa. Tunne siitä, ettei lapsen itsetyydytykseen osannut reagoida, koska ei tiennyt talon käytänteistä, herätti ajatuksen lasten seksuaalisen kehityksen tukemisen tutkimisesta varhaiskasvatuksessa hieman tarkemmin.

Keväällä 2016 opinnäytetyöprosessi alkoi tutkimus- ja kehittämistyön opintojaksoilla, kun meitä kaikkia kiinnosti lapsen seksuaalinen kehitys opinnäytetyön aiheena. Aloimme työstää yhdessä opinnäytetyösuunnitelmaa toukokuussa 2016 ja kesällä keräsimme teoretietoa aiheestamme. Alkusyöksystä haimme tutkimuslupaa Lappeenrannan varhaiskasvatuksesta. Keskustelut päiväkodeissa kävimme pitämässä joulukuussa ja niiden perusteella työstimme seksuaalikasvatuskansion valmiiksi keväällä 2017 ja kävimme esittelemässä sen päiväkodeille. Kansion esittelemisen yhteydessä keräsimme myös palautteen tuotoksestamme. Opinnäytetyömme valmistui kesän 2017 aikana.

Toteutus

Ennen yhteistyötä päiväkotien kanssa keräsimme teoretietoa aiheesta, jotta keskustelun havainnointi perustuisi teoreettiseen viitekehikseemme. Osa teoretiedosta oli hankittu jo tutkimussuunnitelmaa varten, joten laajensimme tätä tietämystä. Teoretiedon pohjalta kokosimme avainsanalistan keskustelun havainnoinnin tueksi ja tarvittaessa täydensimme keskustelijoiden käyttämiä ilmaisuja. Kehittämistehtävämme pääkysymyksiä ovat: Kuinka tuet työssäsi lapsen seksuaalista kehitystä? Minkälaisiin käytännön tilanteisiin olet törmännyt liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen? Mihin koet tarvitsevasi lisätietoa liittyen kyseiseen aiheeseen?

Nykytilan kartoittamiseksi pidimme kaksi keskustelutilaisuutta yhteistyöpäiväko-
deissa. Osallistujat valikoituivat työyhteisöstä osallistumishalukkuuden mukaan
ja heille oli kerrottu vapaaehtoisuudesta. Keskustelujen dokumentoinnissa ajat-
telimme käyttävämme keskustelijoiden omia muistiinpanoja avainsanalistan li-
säksi, mutta keskustelijat eivät tuottaneet kovinkaan laajoja muistiinpanoja. Kes-
kustelijat kertoivat kirjaamisen tuntuvan hankalalta keskustelun aikana. Tote-
simme saavamme riittävän aineiston omista muistiinpanoistamme, jotka ava-
simme tarkempaan tekstimuotoon heti keskustelujen jälkeen ja vasta sitten tee-
moittelimme aineiston. Keskustelijoiden muistiinpanojen vähäisyys ei siksi vaikut-
tanut saamiimme tuloksiin.

Materiaalia lähdimme rakentamaan keskusteluissa nousseiden teemojen ympä-
rille. Keskusteluissa esiin nousseiden teemojen tueksi löysimme Väestöliiton si-
vuilta kaksi seksuaalikasvatusta koskevaa julistetta, jotka tukivat materiaaliamme
ja joita voisi esimerkiksi pitää päiväkodin seinällä vanhempia varten. Julisteiden
tarkoituksena on kertoa ikätasoisesta seksuaalikasvatuksesta ja turvataidoista
yleisesti. Kokoamamme kansio taas perehtyy seksuaalikasvatukseen käytännön-
läheisemmin. Materiaalin tarkoituksena on vastata kasvattajien keskusteluissa
esiin nostamiin tarpeisiin ja teemoihin.

Iso osa materiaalissamme käytettävästä tiedosta oli kasassa jo ennen materiaa-
lin kokoamisen aloittamista. Lisätietoa materiaaliin etsimme keskusteluissa esiin
nousseista tarpeista ja teemoista. Materiaalia lähdimme kokoamaan hyvin käy-
tännönläheiseksi. Sen tarkoituksena ei ole kattaa kaikkea seksuaalikasvatukseen
tai sen eri osa-alueisiin kuuluvaa tietoa. Materiaalista halusimme sellaisen, jota
kasvattajien on helppo käyttää työssään ja josta tarvittava tieto on helposti löy-
dettävissä.

Materiaalimme alussa halusimme kertoa seksuaalikasvatuksen osa-alueista ja
oikeuksista. Tällä korostamme aiheemme tärkeyttä ja jokaisen lapsen oikeutta
seksuaalikasvatukseen. Materiaalimme alussa käymme myös läpi, kuinka sek-
suaalikasvatus näkyy varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Kokoamamme
materiaalin keskivaiheilla vastaamme varhaiskasvatuksessa pidetyissä keskus-
teluissa esiin nousseisiin tarpeisiin ja teemoihin. Oppaastamme saa lisätietoa it-

setyydytyksestä, sensitiivisestä varhaiskasvatuksesta sekä kulttuurisesti moninaisesta seksuaalikasvatuksesta. Aiheiden rajaaminen osoittautui haasteelliseksi. Päädyimme kuitenkin kokoamaan näistä aiheista vain yleisempää tietoa ja pidimme materiaalin hyvin käytännönläheisenä. Tulevaisuudessa voisikin olla hyödyllistä tarkastella vastaavia aiheita hieman laajemmin, vaikka opinnäytetyön muodossa. Kokoamamme oppaan viimeisillä sivuilla on kasvattajille käytännön leikkejä, lauluja ja loruja, joilla voi toteuttaa seksuaalikasvatusta omassa työympäristössään. Materiaalimme lopussa olemme myös koonneet seksuaalikasvatukseen kuuluvaa sanastoa, jota kasvattajat voivat käyttää työssään. Materiaalimme ei kata kaikkea seksuaalikasvatukseen liittyvää tietoa ja siksi olemmekin koonneet oppaan loppuun linkkivinkkejä ja seksuaalikasvatukseen liittyvää kirjallisuutta, josta kasvattajat voivat halutessaan saada lisätietoa aiheesta.

Saatuamme seksuaalikasvatusmateriaalimme valmiiksi kävimme esittelemässä sen yhteistyöpäiväkodeilla. Keräsimme osallistuneilta palautetta. Osa vastasi heti ja osa halusi hieman enemmän aikaa palautteen antamiselle. Palautteen keräsimme lomakkeella, jonka vapaaehtoiset saivat täyttää. Palaute oli erittäin hyvää ja lisätiedon tarvetta löytyi vielä joiltain osa-alueilta. Emme kuitenkaan enää alkaneet täydentämään materiaalia, koska asiasta kiinnostunut voi hankkia helposti tietoa materiaaliin liittämistämme linkeistä ja kirjallisuudesta. Lisäksi esimerkiksi kulttuurisesti moninainen varhaiskasvatus –osio vaatisi jatkotutkimuksia lisätiedon tuottamiseksi.

Eettiset näkökohdat ja luotettavuus

Etiikka käsitteenä on moraalialia ja siihen liittyviä periaatteita. Etiikalla käsitteenä kuvataan eettisen toiminnan kysymyksiä, kuten oikeaa ja väärää, eri arvoja ja esimerkiksi hyvää elämää. (Pietarinen 2015.) Työssämme huomioimme työn vaatimat eettiset piirteet ja pyrimme toimimaan oman ammattietiikkamme mukaan. Tutkimusten mukaan eettiset kysymykset ovat varsin merkittävässä roolissa tutkittaessa ihmistieteitä. (Paunonen & Vehviläinen-Julkunen 1997, 26-28.)

Opinnäytetyöllä vastasimme varhaiskasvatuksesta nouseviin tarpeisiin toteuttaa yhdenmukaista ja suunniteltua seksuaalikasvatusta. Opinnäytetyöstä saa-

mamme palautteen mukaan tekemämme materiaali varhaiskasvatukseen on onnistunut, sillä kaikki palautteen antajat vähintäänkin harkitsevat kokoamamme seksuaalikasvatuskansion käyttöä.

Opinnäytetyötä tehdessämme olemme pitäneet kiinni vaitiolovelvollisuudesta. Keskusteluissa saamastamme materiaalista ja kirjoittamastamme tekstistä ei voi tunnistaa yksittäistä osallistujaa, vaan käsittelemme keskustelusta saamaamme tietoa yleisemmällä tasolla. Siksi työssämme ei esimerkiksi ole suoria sitaatteja. Opinnäytetyöhön kuulumattoman tai tarpeettoman materiaalin hävittämisessä olemme noudattaneet huolellisuutta. Päiväkodeissa pidetyt keskustelut olemme pyrkineet kuvaamaan sellaisina kuin ne käytiin. Käytimme keskusteluiden havainnoinnissa avainsanalistaa, jonka avulla vältimme omien tulkintojen syntymistä.

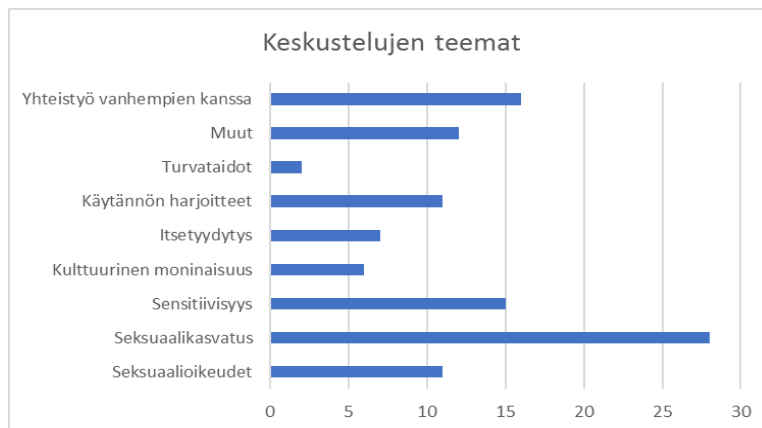
Opinnäytetyöraporttia kirjoittaessamme olemme tarkkaan arvioineet käytettävää lähdemateriaalia. Raporttimme sisältöä olemme rajanneet niin, että kokoamamme seksuaalikasvatuskansio ja kirjoittamamme raportti tukevat toisiaan. Ennen opinnäytetyömme tekemistä olemme perehtyneet muihin vastaaviin opinnäytetöihin, sekä aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Eettisiä asioita työssämme olemme pohtineet koko opinnäytetyöprosessin ajan.

Opinnäytetyömme luotettavuudesta olemme huolehtineet lähdekritiikin ja käytettävän materiaalin arvioinnilla. Luotettavuuden mittareina voidaan pitää asiatiedon sovellettavuutta, ymmärrettävyyttä ja totuudenmukaisuutta (Kajaanin ammattikorkeakoulu 2015). Jokaiselle tutkimukseen osallistuneelle olemme kertoneet omasta opinnäytetyöstämme ja siihen liittyvistä kaikista tiedoista. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat olleet tietoisia, mitä tutkimuksen aikana tulee tapahtumaan/voi tapahtua ja mihin heitä tarvitaan. Tällä opinnäytetyöllä pyrimme luomaan tietoa päiväkotikäisten seksuaalikasvatuksesta. Opinnäytetyössämme olevan tiedon tulee välittyä samanlaisena eri lukijoille. Kokoamaamme seksuaalikasvatuskansiota voidaan käyttää kasvatuksen apuna muuallakin kuin yhteistyöpäiväkodeissa.

5 Aineiston analysointi ja selvityksen tulokset

Selvitimme seksuaalikasvatuksen nykytilaa pitämällä yhteistyöpäiväkodeissa keskustelut vapaaehtoisille kasvattajille ja teemoittelimme saamamme aineiston. Kasvattajilla tarkoitamme lastentarhanopettajan, sosionomin (AMK) ja lastenhoitajan tai muun vastaavan koulutuksen saaneita henkilöitä. Aineisto muodostui keskusteluista tehdyistä muistiinpanoista. Ennen keskusteluja olimme koonneet itsellemme avainsanalistan teorian tiedon perusteella ja siihen merkitsimme keskusteluissa esiintyviä sanoja ja aiheita. Keskustelun aikana lisäsimme uusia sanoja avainsanalistaamme. Muistiinpanoillamme halusimme havainnoida eri aiheiden ja sanojen esiintyvyyttä keskustelussa. Keskustelujen jälkeen luimme kirjaimamme muistiinpanot ja keskustelijoiden merkinnät, joiden pohjalta tuotimme laajemman tekstin, jotta tärkeitä asioita ei olisi unohtunut. Muistiinpanojen maininnat jaettiin aihealueen mukaisiin ryhmiin eli teemoihin.

Kuviossa 1. kuvaamme keskusteluissa esiin nousseita teemoja, kuten itsetyydytys, seksuaalioikeudet ja sensitiivisyys sekä niiden esiintymistä kappalemäärinä. Havainnot teimme keskusteluissa tekemistämme muistiinpanoista. Kuviossa 1. huomioiden määrät on laskettu kahden havainnoijan osalta yhteen ja niistä on laskettu keskiarvo. Myös molempien keskustelujen muistiinpanoista avainsanat on laskettu yhteen, jotta määristä ei voi päätellä keskusteluun osallistuneiden henkilöiden määrää. Muut maininnat koostuvat muun muassa erilaisten esimerkitilanteiden mainitsemisista. Yhteistyöstä vanhempien kanssa oli erittäin monta mainintaa, mutta emme kokeneet siihen liittyvän lisätiedontarvetta. Muut teemat olemme valinneet osaksi materiaaliamme joko kasvattajien toiveesta tai keskusteluissa havaitsemamme lisätiedon tarpeen vuoksi. Olemme arvioineet tarvetta teorian tiedon valossa suhteessa kasvattajien esille tuomiin seikkoihin ja seksuaalikasvatuksen käytäntöihin.

Kuviossa 1. kuvaamme keskusteluissa esiin nousseita teemoja.

Seksuaalikasvatus ja seksuaalioikeudet

Keskustelussa 1 nousi esille paljon eri teemoja liittyen lapsien seksuaalisen kehityksen tukemiseen. Tärkeinä arvoina nähtiin kunnioitus, yksilöllisyys ja tukeminen. Kasvatusvastuussa oleville on tärkeää tukea lapsen yksilöllistä kokemusta omasta sukupuolestaan. Keskustelussaan kasvattajat kertoivat vanhempien sekä lasten kunnioittamisen olevan tärkeää, jotta seksuaalikasvatusta voidaan käytännössä toteuttaa. Arjessa kasvattajat kertomansa mukaan kohtaavat lähes päivittäin tilanteita, jotka liittyvät seksuaalikasvatukseen. Tärkeinä tukemisen muotoina nähtiin kulloinkin ihmetyttävistä asioista keskusteleminen asianmukaisilla sanoilla, ikätasoisien tiedon antaminen ja ihmetyksen kohtaaminen neuvomalla ja ohjaamalla.

Keskusteluun 2 osallistuneilla seksuaalisuus oli selkeästi enemmän aikuisten maailmaan ja elämään liittyvä asia. Keskustelussa nousi usein esiin seksuaalisen toiminnan lieventäminen, siihen puuttuminen ja kiinnostuksen vähentäminen. He kokivat tukevansa lapsen seksuaalisuuden kehitystä vanhempien kanssa keskustellen ja yhteisistä toimintatavoista sopien. Lapsen kanssa työskennellään näitä sopimuksia ja vanhempien toiveita kunnioittaen.

Molemmissa keskusteluissa lasten seksuaalinen kehitys nähtiin päiväkodin arkeen kuuluvaksi, ja osa keskustelijoista koki asian olevan kasvatustyössä ajankohtainen päivittäin, esimerkiksi sukuelinsanaston käyttämisen muodossa. Osa lapsista saattaa kokea tämän kiroiluna tai käyttää sanoja lorutteluun. Tällöin ai-

kuinen joutuu keskustelijoiden mukaan pohtimaan, koska tilanteeseen tulisi puuttua lapsia kieltämällä. Useasti näihin tilanteisiin kuitenkin reagoidaan keskustelemalla lasten kanssa sanojen oikeanlaisesta käytöstä.

Keskustelun 2 osallistujat toivoivat lisätietoa seksuaalisuuteen suhtautumiseen ja puuttumiseen liittyen. Normaalisuuden käsite seksuaalisuuteen liittyen mietitytti osallistujia. He kokivat, että seksuaalisuus aiheena on vaikea ja suositukset puuttuvat erityisesti tilanteissa, joissa epäillään lapsen kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa. Näihin epäilyihin reagointiin toivottiin myös lisää tietoa.

Keskustelun 2 esimerkkitilanteeksi valikoitui lääkärileikit. Käytäntöinä kasvattajat kertoivat, että lasten kanssa on keskusteltu, heitä on opastettu ja ohjeistettu oikeita sanoja käyttäen. Kysymyksiin vastatessa kasvattajat kertoivat pohtivansa, mitä sanotaan ja mitä ei sanota. Leikin kieltämistä ei koettu tarpeelliseksi eikä lapsia haluta pelotella seksuaalisuuteen liittyvissä leikin piirteissä. Kasvattajat kokivat parhaana tapana ohjata leikin kulkua yhdessä harjoitellen ja keskustellen siitä, mikä kyseiseen leikkiin kuuluu ja mikä ei. Kasvattaja voi myös tarvittaessa osallistua leikkiin. Kasvattajat kuvasivat sekä positiivisia että negatiivisia asenteita. He kokivat leikin ja seksuaalisen kiinnostuksen olevan luonnollista ja kunkin lapsen yksityisasia. Toisaalta lapset peittelevät leikkiään ja lapsia voi jopa pelottaa leikkiin liittyvät riisuutumiset ynnä muut seksuaaliset asiat. Kasvattajat kokivat tarpeelliseksi joskus laimentaa lasten kiinnostusta seksuaalisuuteen. Seksuaalisuuteen liittyvistä tunteista kasvattajat kertoivat ahdistuksesta, jota voi ilmetä niin lapsilla kuin aikuisilla seksuaalisuuteen liittyen. Keskustelun loppuvaiheessa nousi vielä esiin, että kasvattajat kokivat, ettei seksuaalisuus aiheena ole lapsille vielä ajankohtainen tai kuulu ikään.

Sensitiivisyys

Keskustelussa 1 työhön ei ajateltu kuuluvan tyttö-poika –luokittelun vahvistaminen. Lasten halutaan esimerkiksi antaa leikkiä leikkejä, jotka yleisesti mielletään vastakkaiselle sukupuolelle kuuluviksi. Keskustelussa nousi voimakkaasti esille lasten päivittäiset puheet sukupuolieroista ja –rooleista. Kasvattajien mukaan lapset vertailevat tyttöjen ja poikien eroja paljon ja he hihittelevät asialle. Jokainen

kasvattaja toi esiin lasten käsitykset tyttöjen ja poikien väreistä jollain tavalla. Värit nähtiin myös tärkeänä osana joidenkin lasten sukupuoli-identiteetin kehitymisessä. Tämä nousee esiin esimerkiksi lasten puhuessa vaatteista. Joidenkin lasten mielestä toisella voi olla väärän väriset vaatteet suhteessa sukupuoleen, vaikka lapsi itse ei kokisi näin. Keskustelussa puhuttiin useampaan otteeseen lasten ulkonäkökäsityksistä ja kodin vaikutuksesta niihin. On hyvin yksilöllistä, kuinka merkittäväksi asiaksi lapset kokevat oman ulkonäkönsä ja millaiset asiat siihen vaikuttavat. He pohtivat, voiko lasta kieltää leikkimästä tiettyjä leikkejä ja mitä tarjota tilalle.

Keskustelussa 1 valittiin esimerkkitilanteeksi sukupuolisensitiivistä kasvatusta voimakkaasti noudattava perhe. Selkeimpänä käytäntönä tällaisen perheen kanssa työskentelyssä kasvattajat kokivat lapsen kehityksen tukemisen. Perheen kanssa työskennellessä kasvattajat tekevät yhteistyötä sekä keskustelevat vanhempien kanssa ja noudattavat kasvatuskumppanuuden periaatteita. He pyrkivät kunnioittamaan perheen toiveita, kuitenkin lapsen yksilölliset tarpeet huomioiden. Keskustelussa pohditutti kysymys vanhempien toiveesta sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen tilanteessa, jossa lapsi kokee voimakkaasti edustavansa jompaa-kumpaa sukupuolta. Tällöin on haastavaa valita, noudatetaanko päiväkodissa vanhemman toiveita kasvattaa lasta vai tuetaanko lapsen identiteetin kehittämistä.

Kasvattajat kuvasivat keskustelussa esimerkkitilanteesta nousevia asenteita ja tunteita. Jokainen keskustelija koki päiväkodin ilmapiiriltään neutraaliksi ympäristöksi, jossa kasvattajan asenteet ja tunteet eivät vaikuta työhön. Päiväkodissa työskentelee heidän mukaansa koulutettuja ammattilaisia, ja tarvittaessa haasteellisiin tilanteisiin saa ohjeistuksen päiväkodin johtajalta tai ylemmältä esimieheltä. Kuitenkin esimerkkitilanne herätti kasvattajissa negatiivissävyytteisiä asenteita ja tunteita. Kasvattajat pohtivat omia avuttomuuden kokemuksiaan ja tilanteen mukanaan tuomia haasteita esimerkiksi sitä, tulisiko päiväkodin tilojen olla sukupuolisensitiivisiä ja mitä sukupuolisensitiivisyys käytännössä tarkoittaa. Lapsi harvoin tiedostaa vahvasti sukupuolisensitiivisyyden mukanaan tuomia rajoitteita, jolloin aikuisen rooli tällaisen kasvatustavan noudattamisessa nousee

vieläkin tärkeämmäksi. Kasvattajat kokivat ristiriitaa ja hämmennystä vanhempien toiveiden ja lapsen luonnollisen kehityksen tukemisen välillä ja kokivat sukupuoli-sensitiivisyyden tuovan työhön haasteita.

Kulttuurinen moninaisuus

Keskustelussa 1 suurimpana lisätiedon tarvetta koskevana teemana kasvattajat nostivat esiin kulttuuritietouden. Kasvattajilla on kokemuksia eri kulttuureissa kasvaneiden lasten kohdalla nousseista pulmista erityisesti pukeutumis- ja vessatilanteissa. Haasteelliseksi osallistujat kokivat sen, että suomalaisessa kulttuurissa alastomuus on erittäin luonnollista, mutta joissain kulttuureissa ei ole näin. Kasvattajat kokivat haasteelliseksi tunnistaa ja suhtautua kulttuurin mukanaan tuomiin erityispiirteisiin omista kulttuurillisista lähtökohdistaan. Kasvattajien mielestä tärkeää on kuitenkin kunnioittaa ja keskustella kulttuurien eroista, jotta lapsen kanssa työskentely olisi ammattimaisempaa. Esimerkkinä kulttuurien eroista keskustelussa 1 nousi esille lapsen seksuaalissävytteinen tanssi, joka herätti aikuisissa vaivaannuttavia tunteita. Heidän mielestään lapsi ei toiminut sopimattomasti, vaan he itse kokivat tilanteen oudoksi, koska tällainen toiminta ei ole suomalaiselle kulttuurille ominaista. Kasvattajat tiedostivat lapsen toiminnan johtuvan siitä, että tällainen tanssiminen on hänen kulttuurissaan tyypillistä. Keskustelussa nousi esiin myös se, että seksuaalisuus ja erityisesti lapsen seksuaalisuus on vielä joissain kulttuureissa täysin tabu puheenaiheena.

Osallistujat keskustelussa 1 kokivat itselle vieraaksi sateenkaariperheiden kanssa työskentelyn ja perhemuodosta keskustelemisen lapsiryhmässä. He miettivät, missä määrin asia on järkevää nostaa yleiseen keskusteluun ryhmässä, kuinka suhtautua muiden vanhempien toiveisiin esimerkiksi siitä, että lapsi ei saa osallistua tällaisiin keskusteluihin ja missä menee raja, jolloin keskusteluvastuu siirtyy vanhemmille. Kasvattajat kokivat tällaisen perheen kohdalla tärkeäksi suhtautua asiaan kuin mihin tahansa uuteen asiaan, noudattaen ammattietiikkaa ja kunnioittaen perhettä.

Itsetyydytys

Keskustelussa 2 kasvattajat kertoivat kokemuksiansa seksuaalisuudesta liittyvän lähinnä itsetyydytykseen ja niin sanottuihin lääkrileikkeihin, joissa lapset ovat

jopa riisuuntuneet ja tutkineet toisiaan. Itsetyydytystä he kokivat kohdanneensa eniten lepohetkillä. Heidän mielestään seksuaalisuuden ilmeneminen on hyvin yksilöllistä. Kasvattajien mukaan lapset pyrkivät usein salailemaan itsetyydytystään tai toistensa tutkiskelua. Keskustelussa nousi esiin usein itsetyydytyksestä eroon pääsemisen toive, joka erityisesti nousee vanhemmilta sekä ajatus siitä, että itsetyydytys menee aikanaan itsekseen ohi. Keskustelussa pohdittiin myös huomioita, joiden mukaan tyttölapset saattavat hakeutua miestyöntekijän syliin ja jopa tuottavan itselleen nautintoa keinuttelemalla hänen jalkaansa vasten.

Muita esille nousseita teemoja

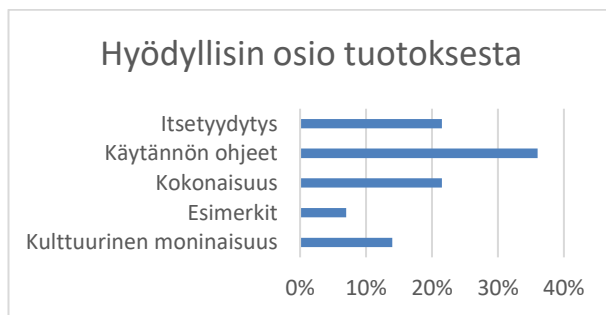
Keskustelussa 2 kasvattajat olivat kohdanneet myös sukuelinten tutkiskelua ja vertailua sekä seksuaalisiin asioihin liittyvää kikattelua ja kiinnostusta. Erityisesti vanhemmat lapset jo kikattelevat aiheelle ja saattavat keskustella naimisiinmenosta aikuisen tai toistensa kanssa. Seksuaalisuuden koettiin keskustelussa 1 olevan eniten ja näkyvimmin esillä lähimpänä kouluikää. Yhtenä käytännön tilanteena kasvattajat kuvasivat esikouluikäisten rakastumisen tunteiden olleen paljon viime aikoina esillä. Esimerkiksi leikeissä ja piirustuksissa tämä tunne oli voimakkaasti läsnä. Ilmiö herätti ryhmässä myös negatiivisia tunteita ja kiusaamisen kokemuksia, joita kasvattajat eivät olleet osanneet odottaa. Yhtenä näkyvimmistä seksuaalisuuden ilmentymisenä kasvattajat kokivat sukupuolielinten esittelemisen, erityisesti esikouluikäisten poikien toimesta. Vessatilanteissa kasvattajat olivat törmänneet tilanteisiin, jossa lapset ihmettelevät ja katselevat toistensa sukuelimiä. Sukuelimet ovat esillä myös lasten leikeissä. Eräässä ryhmässä eskarilaiset olivat rakentaneet lumiukon ja tehneet sille kepistä pippelin sekä tissit. Keskustelussa 2 kasvattajat kertoivat joskus ohjeistaneensa lapsille turvataitoina uimapukualueen olevan lapsen ikiomaa aluetta.

Kasvatuskumppanuus koettiin ristiriitaisesti. Kasvattajat kertoivat kokevansa yhteistyön vanhempien kanssa tärkeäksi, mutta haasteena on vanhempien toiveiden ja lapsen yksilöllisen kasvun yhteensovittamisen, esimerkiksi vanhempien pyytäessä kasvattajia kieltämään lapsen seksuaalisen toiminnan. Nämä toiveet nousevat usein esille puhuttaessa lapsen itsetyydytyksestä vanhempien kanssa. Kasvattajat korostivat aiheesta keskustelua vanhempien kanssa sekä lapsen ohjaamista ja opettamista seksuaaliasioissa.

Materiaalista saatu palaute ja jatkohyödyntäminen

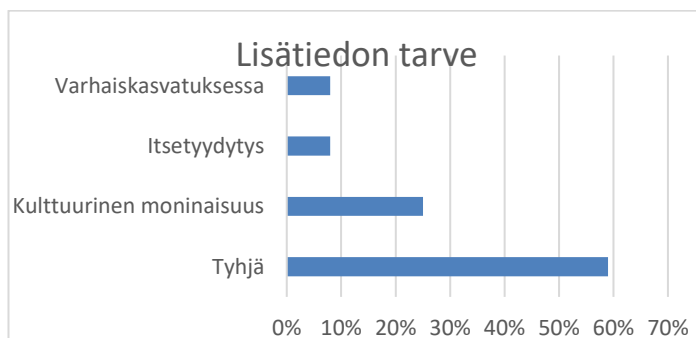
Kysyimme palautteessa työntekijöiltä, mikä on heidän mielestään hyödyllisin osa materiaalia, mihin tarvitsisi lisätietoa, millainen materiaali oli työntekijän mielestä, aikooko työntekijä työssään hyödyntää tuottamaamme materiaalia ja loppuun jättimme tilan vapaalle palautteelle. Laskimme taulukoita varten vastaukset ja prosenttiosuudet jokaiselle vastaukselle.

Kuviossa 2. olemme havainnollistaneet palautetta antaneiden vastauksia ensimmäiseen kysymykseen: Mikä osio materiaalista oli sinulle hyödyllisin. Käytännön ohjeet koettiin hyödyllisimmiksi 36%:ssa vastauksista. Vastaukset osoittavat, että materiaalimme on vastannut keskusteluissa nousseeseen tarpeeseen ja osallistujat ovat saaneet tietoa haluamistaan aiheista. Kysymykseen ei ollut yhtään tyhjää vastausta.

Kuvio 2. Mikä osio materiaalista oli sinulle hyödyllisin?

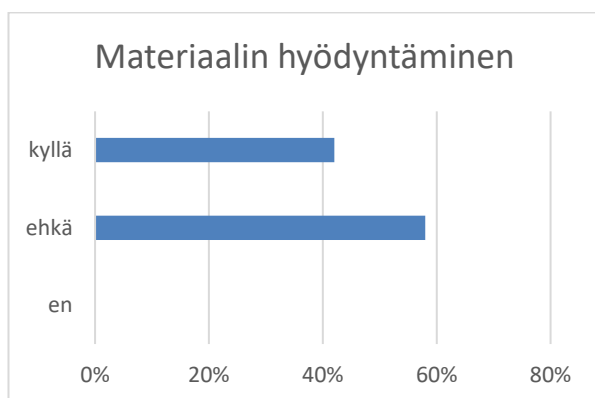
Lisätiedon tarve oli toinen kysymyksemme palautelomakkeessa. Kuvio 3. osoittaa, että materiaalimme luettuaan tai silmäiltyään yli puolet vastanneista ei kokenut tarvitsevänsä lisätietoa materiaalien osa-alueista. Lisätiedon tarvetta oli keskusteluissa esille nousseissa aihealueissa, joihin tietoa toivottiin. Parissa vastauksessa hyödyllisimmäksi ja lisätiedon tarpeen aiheeksi oli mainittu sama osio.

Kuvio 3. Mihin osioon kaipaisit lisätietoa?

Kolmantena palautelomakkeessa meillä olisi lauseen jatkaminen *Materiaali oli mielestäni*. Saimme tähän 22 vastausta. Eniten materiaalia kuvattiin selkeäksi (7 vastausta), kattavaksi (3 vastausta) ja helposti luettavaksi (2 vastausta) tai lähesyttäväksi. Muita kommentteja olivat esimerkiksi OK, sopivan pitkä, hyvä kokonaisuus, monipuolinen ja hyödyllinen. Tuotoksemme koettiin myös helpoksi ymmärtää ja kompaktiksi, mutta kattavaksi. Yhdessä vastauksessa kommentoitiin, että sisällyluettelon avulla olevan helppo löytää tietoa ja toisessa, että oppaaseen on *kovasti* kiinnostava tutustua. Vastausten perusteella voi siis tulkita palautetta antaneiden olleen enimmäkseen tyytyväisiä materiaaliin. Tätä lausetta olivat kaikki vastanneet jatkaneet.

Kaikki palautteenantajat vastasivat materiaalin hyödyntämistä koskevaan kysymykseen. Eniten tuli *ehkä* –vastauksia. Pohdimme, liittyykö näihin *ehkä* –vastauksiin ajatus siitä, että aihe ei tunnu ajankohtaiselta. Yhtään vastausta ei tullut kohtaan *En*.

Kuvio 4. Aiotko hyödyntää seksuaalikasvatusmateriaalia työssäsi?

Kyselymme lopussa oli kohta vapaalle palautteelle. Puolet avoimen palautteen kohdista papereissa oli tyhjiä. Loput sisälsivät lisää kommentteja materiaalin sisällöstä, sen tarpeellisuudesta, palautetta meidän tavastamme esitellä materiaali ja opinnäytetyöhön liittyviä kokemuksia. Esimerkiksi oli pohdittu, mitä materiaalista oppi ja mitä oivalluksia se herätti. Meitä kiiteltiin innokkaasta ja avoimesta tavasta kertoa aiheesta, ja joku totesi, että opinnäytetyömme toteutukseen osallistuminen oli hyvä kokemus.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Keskustelujen pohjalta totesimme seksuaalikasvatuksen nykytilan melko vaihtelevaksi, koska aihe herätti mielipiteitä ja ajatuksia laidasta laitaan. Osa kasvattajista pitää aihetta tarpeellisena ja osa kokee, että aihe ei liity alle kouluikäisen elämään lainkaan. Samaan lopputulokseen ovat päätyneet niin Väestöliitto (2013) kuin Balter, Davies ja van Rhijn (2016) tutkimuksissaan. Keskusteluiden pohjalta totesimme seksuaalikasvatusmateriaalin tuottamisen tärkeäksi, jotta varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatus olisi yhtenäisempää. Huolia ja tiedon tarpeita seksuaalikasvatukseen liittyen on noussut aiemmissa tehdyissä tutkimuksissa (ks. Balter ym. 2016 & Väestöliitto 2013). On opinnäytetyömme kannalta huomioitavaa, että sekä Lappeenrannan vasussa (2015 & 2017) että valtakunnallisessa vasussa (2016) ei ole määritely selkeitä linjoja seksuaalikasvatukselle, vaan kummassakin asiaa on käsitelty osana muita kokonaisuuksia. Tällöin asiaa on haastavampaa ymmärtää seksuaalikasvatukseen liittyväksi. Pitämissämme keskusteluissa kasvattajat kertoivat huolistaan liittyen esimerkiksi kasvatuskumppanuuteen ja seksuaaliseen kehitykseen liittyvissä teemoissa. Opinnäytetyötä aloittaessamme ajattelimme keskusteluista saatavan tiedon olevan pieni otos paikallisista käsityksistä, mutta aiempiin tutkimuksiin tutustuttuamme totesimme saaneemme melko samankaltaisia tuloksia. Tämä osoittaa sen, että seksuaalikasvatukseen liittyvät ajatukset ovat suhteellisen yleistettäviä. Materiaalista saadun palautteen positiivisesta sävystä päättelimme työntekijöiden saaneen haluaansa tietoa sekä uutta tietoa ja ylipäänsä olleen tyytyväisiä materiaalimme ulkoasuun ja sisältöön. Materiaalimme on hyödyllinen myös muille toimijoille yhteistyöpäiväkotiemme lisäksi.

Seksuaalisuus on nyky-yhteiskunnassa jatkuvasti esillä mediassa ja se on olennainen osa jokaisen ihmisen identiteettiä. Opinnäytetyöllämme haluamme olla mahdollistamassa lapsille oikeutta turvalliseen ja hyvin toteutettuun seksuaalikasvatukseen. Opinnäytetöitä liittyen lapsen seksuaaliseen kasvatukseen varhaiskasvatuksessa on tehty aiemminkin ja aiheesta on myös löydettävissä tietoa ja ohjeistusta pienellä vaivannäöllä. Tästä syystä onkin mielestämme hämmentävää, miten valtakunnalliset sekä kunnalliset varhaiskasvatussuunnitelmat eivät anna ohjeita seksuaalikasvatukseen. Seksuaalikasvatusta ei myöskään käsitellä

pakollisina kursseina sosionomiopinnoissamme. Ajatus opinnäytetyöstämme syntyi, kun yksi meistä koki neuvottomuutta toteuttaa seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyöprosessin aikana olemme päässeet keskustelemaan aiheesta varhaiskasvatuksessa työskentelevien henkilöiden kanssa. Meidän kokemuksemme on, että seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus ovat aiheina vielä tabuja työntekijöiden keskuudessa varhaiskasvatuksessa. Omien havaintojemme mukaan seksuaalikasvatus voidaan kokea kuuluvan enemmän kouluikään, missä sitä jo järjestetäänkin. Olimme tyytyväisiä huomattessamme osan työntekijöistä kokevan aiheen tärkeäksi ja luonnolliseksi osaksi työtään. Opinnäytetyöllämme haluamme tuoda osaksi varhaiskasvatusta seksuaalikasvatukseen liittyvää sanastoa, toimintaa ja arvoja.

Opinnäytetyöprosessi on ollut meille hyvin opettava. Opinnäytetyötä tehdessämme olemme päässeet perehtymään aiheeseemme, mikä on ollut meille silmiä avaavaa. Opinnäytetyön aikana olemme kokeneet aiheen meille tärkeäksi ja haluammekin olla tulevaisuudessa hyödyntämässä aiheeseen liittyvää tietotaitoamme varhaiskasvatuksessa. Koemme jo tämän prosessin aikana kasvaneemme kasvattajina sekä ammattilaisina. Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa on ollut meille aiheena haastava. Kukaan meistä ei muista saaneensa seksuaalikasvatusta omassa lapsuudessaan. Saatujen kokemusten ja lisääntyneen tiedon ansiosta on meidän omakin itsevarmuus lisääntynyt. Olemmekin saaneet jo tarjouksia tulla pitämään luentoa aiheesta kasvatushenkilökunnalle varhaiskasvatuksessa. Meille kaikista suurimpana oppina opinnäytetyöprosessissa on ollut omalta mukavuusalueelta poistuminen ja itsensä voittaminen. Meidän ryhmässämme on ollut mahtavaa tehdä tätä tutkimusta, kehittää itseään ja edistää ammattitaitoisen seksuaalikasvatuksen toteutumista varhaiskasvatuksessa.

E erityisen ylpeitä olemme opinnäytetyöhön kuuluvasta tietopakettista. Sillä pyrimme vastaamaan ammattilaisilta nousseisiin tarpeisiin. Kokoamamme tietopaketti on saanut pelkkää positiivista palautetta ja se on koettu hyvin tarpeelliseksi. Palautelomakkeissa suurimmaksi lisätiedon tarpeeksi oli nostettu kulttuurinen moninaisuus. Kootessamme tietopakettia meillä oli hyvin haastavaa päättää, miten paljon kertoisimme tästä aiheesta. Ensimmäisissä versioissamme aihe nousi suhteettoman laajaksi osaksi työtämme. Lopulta päädyimme aiheen rajaamiseen

ja tiivistimme tietopakettiimme vain olennaisimmat osat moninaisuudesta. Näin jälkikäteen miettiessä olisi ollut antoisaa vielä rajata työtämme ja keskittyä vain yhteen tietopaketissamme esitellyistä aiheista. Tulevia tutkimuksia olisi hyvä suunnata tarkemmin juuri näihin tuotoksessamme esittelemiin aiheisiin. Esimerkiksi mielestämme olisi erittäin mielenkiintoista ja opettavaa lukea tutkimuksia monikulttuurisesta seksuaalikasvatuksesta varhaiskasvatuksessa. Toinen mielenkiintoinen jatkotutkimusehdotus olisi seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus eri uskonnoissa. Tutkimukseemme osallistuneiden kasvattajien kanssa nousi esiin ajatus tehdä vastaava materiaali myös vanhemmille, jotta heillä olisi tietoa seksuaalikasvatuksen tärkeydestä. Tällöin sitä olisi mahdollista toteuttaa varhaiskasvatuksessa vanhempien tuella ja yhteistyössä.

7 Kuviot

Kuvio 1. Keskusteluissa esiin nousseita teemoja, s.21

Kuvio 2. Mikä osio materiaalista oli sinulle hyödyllisin?, s.27

Kuvio 3. Mihin osioon kaipaisit lisätietoa?, s.27

Kuvio 4. Aiotko hyödyntää seksuaalikasvatusmateriaalia työssäsi?,s.28

8 Lähteet

Balter, A-S., Davies, A. & van Rhijn, T. 2016. The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions. *The Canadian Journal of Human Sexuality* 25(1), 30-40.

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2008. *Seksiä vaatteet päällä*. Helsinki: Tammi.

Cacciatore, R. 2000. Lasten seksuaaliterveys. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) *Seksuaaliterveys Suomessa*. Helsinki: Tammi, 251-269.

Cacciatore, R. 2006. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Kaimola, K. & Väisälä, L. (toim.) *Seksuaalisuus*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 205-225.

Hannukkala, M., Kosonen, S., Marjamäki, E. & Törrönen, S. 2015. *Lapsen mieli. Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan*. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.

Lappeenrannan kaupunki 2015. *Peda.net*. Lappeenranta. Varhaiskasvatus. Opetussuunnitelmat. Varhaiskasvatussuunnitelma 2015. Lappeenranta. <https://peda.net/lappeenranta/varhaiskasvatus/kehitt%C3%A4minen/v/lv2/kk2:file/download/5b2c8526574412f7e0fff8731ca748f715adee7f/Kuntavasu%20kes%C3%A4%202015.pdf>. Luettu 14.6.2016.

Lappeenrannan kaupunki 2016. *Kasvatus ja opetus*. Varhaiskasvatus. <http://www.lappeenranta.fi/fi/Palvelut/Kasvatus-ja-opetus/Varhaiskasvatus>. Luettu 22.7.2016.

Lappeenrannan kaupunki 2017. *Peda.net*. Lappeenranta. Varhaiskasvatus. Opetussuunnitelmat. Varhaiskasvatussuunnitelma 2017. Lappeenranta. <https://peda.net/lappeenranta/varhaiskasvatus/kehitt%C3%A4minen/vul/lv2:file/download/7dc41f8c12de280aff4f07e53c172c55cfcd8901/Lappeenrannan%20varhaiskasvatussuunnitelma%202017.pdf>. Luettu 9.4.2017.

Kajaanin Ammattikorkeakoulu 2015. *Opinnäytetyöpakki*. Luotettavuus. <http://193.167.122.14/Opari/ontTukiLuotettavuus.aspx>. Luettu 18.5.2017.

Moilanen, T., Ojasalo, K. & Ritalahti, J. 2009. *Kehittämistyön menetelmät*. Helsinki: WSOY Pro.

Opetushallitus 2016. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016*. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy.

Opetushallitus 2017. *Kasvatus, koulutus ja tutkinnot*. Varhaiskasvatus. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus. Luettu 29.6.2017.

Paavola, H & Talib, M. 2010. *Kulttuurinen moninaisuus päiväkodissa ja koulussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. 1997. *Hoitotieteen tutkimusmetodiikka*. Helsinki: WSOY.

Pietarinen, J. 2015. Filosofia.fi. LOGOS—ensyklopedia. E. Etiikka. <http://filosofia.fi/node/6985>. Luettu 28.8.2016.

Rissanen, I. 2007. Neuvolaikäisen lapsen seksuaaliterveyden edistäminen. Teoksessa Armanto, A. & Koistinen, P. (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Tammi. 241-245.

Räty, M. 2002. Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Varhaiskasvatuslaki 36/1973, uudistettu 1504/2016.

Väestöliitto 2013. Vanhemmuus. Tietoa vanhemmille. Pienten lasten vanhemmat. Lapsi ja seksuaalisuus. Mihin sivustomme perustuu. Pusuhippaa, lääkäri-leikkejä ja haikaravauvoja – tutkimus. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/mihin-sivustomme-perustuu/pusuhippaa-laakarileikkeja-ja-ha/. Luettu 19.6.2017.

Sosiaali- ja terveysala
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi AMK

Hyvä vastaanottaja

Olemme Saimaan Ammattikorkeakoulun sosionomi AMK opiskelijoita. Olemme opintojemme loppusuoralla, kaksi meistä aloittaa kolmatta vuosikurssia ja yksi valmistuu alkuvuodesta 2017.

Teemme opinnäytetyötä lapsen seksuaalisen kehityksen tukemisesta päiväkodissa. Työssämme selvitämme, kuinka lapsen seksuaalista kehitystä päiväkodissa tuetaan. Päiväkodin varhaiskasvattajilla on paljon kokemusperäistä tietoa, jota tuomme esiin kehittämistehtävässämme. Tämän lisäksi keräämme mahdollisimman kattavasti teoriaa aiheeseen liittyen ja tuotamme perehdytyskansioon materiaalia varhaiskasvattajien käytettäväksi. Otamme huomioon myös osallistujien toiveet materiaalin sisällöstä. Kartutamme myös omaa osaamistamme sekä tietoa ja taitoa toimia mahdollisimman hyvin lapsen kehitystä tukien. Kehittämistehtävämme pääkysymyksiä ovat: Kuinka tuet työssäsi lapsen seksuaalista kehitystä? Minkälaisiin käytännön tilanteisiin olet törmännyt liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen? Mihin koet tarvitsevasi lisätietoa liittyen ko. aiheeseen?

Toteutamme opinnäytetyömme kehittämistehtävänä osalle Lappeenrannan itäisten päiväkotien henkilökunnasta. Kohdepäiväkodeissa olemme käyneet sopimassa opinnäytetyöhön osallistumisesta keväällä 2016. Pidämme tunnin kestävästä keskustelutilaisuudesta, jossa käymme läpi käytännön tilanteita liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen. Keskustelemme pienryhmissä ajatuksista ja tunteista, joita aihe herättää. Emme kerää missään vaiheessa työntekijöiden nimiä, ammattinimikkeitä tai muita tietoja anonymiteetin säilyttämiseksi. Keskustelutilaisuuteen osallistuminen on vapaaehtoista. Tarkoituksena on avoin ja rehellinen keskustelu muiden kasvattajien kanssa. Työntekijöiden ei myöskään ole pakko olla keskustelussa mukana alusta loppuun saakka, vaan he voivat itse määrittää kuinka paljon jakavat omia ajatuksiaan. Keskustelun aikana työntekijät kirjaavat ylös heitä yhteisesti pohdituttaneet ja ajatuksia herättäneet asiat. Me kokoamme näitä asioita opinnäytetyön raporttiin. Työntekijöiden kirjaamat asiat hävitetään heti raportin teon jälkeen asianmukaisesti. Esitämme työntekijöille tuottamamme materiaalin ja korjaamme sitä tarvittaessa saadun palautteen pohjalta.

Odotamme suurella mielenkiinnolla kuulevamme ajatuksianne ja kohtaamianne tilanteita. Tarpeen tullen vastaamme mielellämme Teiltä nouseviin kysymyksiin.

Ystävällisin terveisin,
Miika Ekmark, 044 577 0759 miika.ekmark@student.saimia.fi
Niina Loisa, 041 507 4524 niina.loisa@student.saimia.fi
Piia Vanhanen, 050 400 5321 piia.vanhanen@student.saimia.fi

Tehtävänanto

Liite 2.

Valitkaa ryhmästä yksi kirjaaja, joka kirjoittaa ylös keskusteluissanne käsittelemiänne asioita. Halutessaan jokainen osallistuja voi kirjata itselleen tärkeiksi koemia asioita vielä erikseen yhteiseen paperiin.

A.

1. Kuinka tuette työssänne lapsen seksuaalista kehitystä?
2. Minkälaisiin käytännön tilanteisiin olette törmänneet liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen?
3. Mihin koette tarvitsevanne lisätietoa tai tukea liittyen ko. aiheeseen?

B.

Valitkaa yksi esimerkkitalanne, joka nousi esiin aiemmassa keskustelussanne kohdassa 2.

Pohtikaa esimerkkitalanteeseen liittyviä käytäntöjä, asenteita ja tunteita.

A.

1. Kuinka tuette työssänne lapsen seksuaalista kehitystä?

Ohjaus
Neuvominen
Keskustelu
Kysymykset (aikuisen esittämät)
Opetus
Ikätasoinen tieto
Osallisuus
Vanhemmat
Seksuaalikasvatus
Turvataidot

2. Minkälaisiin käytännön tilanteisiin olette törmänneet liittyen lapsen seksuaaliseen kehitykseen?

Itsetyydytys
Masturbointi
Unnuttaminen
Mallioppiminen
Ristiin pukeutuminen
WC
Käytöstavat
Omat alueet

3. Mihin koette tarvitsevanne lisätietoa tai tukea liittyen ko. aiheeseen?

Seksuaalikasvatus
Käsitteet
Ikätaso
"Normaalius"
Suhtautuminen
Puuttuminen
Kysymykset (aikuisen)
Kysymykset (lapsen)
Käytänteet
Asenteet
Tunteet

Avainsanalista havainnointia varten

B.

Esimerkkitalanne aiemman keskustelun perusteella. Pohtikaa:

Käytäntöjä

Kannustus

Eristys

Opastus

Kysymyksiin vastaaminen

Kieltäminen

Asioiden ohittaminen

Asenteita

Positiiviset

Negatiiviset

Tunteita

Positiiviset

Negatiiviset

Palautelomake

Liite 4.

Mikä osio materiaalista oli sinulle hyödyllisin?

Mihin osioon kaipaisit lisää tietoa?

Materiaali on mielestäni

Aiotko hyödyntää seksuaalikasvatusmateriaalia työssäsi? Kyllä Ehkä En

Vapaa palaute

SEKSUAALIKASVATUS VARHAISKASVATUKSESSA

(toim. Miika Ekmark, Niina Loisa ja Piia Vanhanen)

Tämä kirjanen on osa sosionomiopintojemme (AMK) Seksuaalisuus varhaiskasvatuksessa - opinnäytetyötä. Käsittelemme opinnäytetyössä lapsen seksuaalista kehitystä ja erityisesti varhaiskasvatuksessa toteutettavaa seksuaalikasvatusta. Tähän kirjaseen olemme koonneet teorian tietoa niistä seksuaalikasvatukseen liittyvistä aiheista, joista varhaiskasvatushenkilökunta toivoi lisätietoa heille tehdyissä haastatteluissa sekä keskusteluissa. Esitteen aiheet vastaavat siten yhteistyöpäiväkotien tarpeita. Esitteen tavoitteena on tukea Väestöliiton tuottamaa seksuaalikasvatusmateriaalia lapsen seksuaalisesta kehityksestä ja turvataidoista, jotka ovat saatavilla Väestöliiton verkkosivuilta (www.vaestoliitto.fi).

Lappeenrannassa 20.4.2017. Miika Ekmark, Niina Loisa ja Piia Vanhanen.

SISÄLLYS

WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen osa-alueet	3
Seksuaalioikeudet	4
Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa	7
Sensitiivinen varhaiskasvatus	8
Kulttuurisesti moninainen seksuaalikasvatus	9
Lapsen itsetyydytys	11
Harjoituksia ja leikkejä varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatukseen	12
Seksuaalisuuteen liittyvää sanastoa	19
Linkkivinkkejä	20
Kirjallisuutta	20
Lähteet	

Lisäksi materiaaliin on ajateltu kuuluvaksi Väestöliiton Turvataidot- sekä Lapsen seksuaalinen kehitys –julistheet.

WHO:n määrittelemät seksuaalikasvatuksen osa-alueet

(Cacciatoren ja Ingman-Fribergin kuviota mukaillen)

Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (Toim.) 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeuksille ei ole yhtä ainoaa määritelmää ja ne käsittelevät hyvin laajasti seksuaalisuuteen liittyviä elämänalueita. Omat seksuaalioikeuksien julistuksensa ovat tehneet mm. Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS, Kansainvälinen perhesuunnittelu- järjestöjen liitto IPPF ja Maailman terveysjärjestö WHO. Seuraavat seksuaalioikeudet koskettavat jokaista ihmistä sukupuoleen, ikään, taustaan, kulttuuriin tms. riippumatta ja ne sisältävät laajasti eri seksuaalioikeuksien julistuksien sisältöjä.

Oikeus omaan seksuaalisuuteen

Jokaisella on oikeus

- seksuaaliseen nautintoon
- seksuaalisuudesta nauttimiseen suuntautumisensa mukaan
- seksuaalielämänsä hallitsemiseen.

Seksiin ei saa kuulua painostamista, pakottamista tai pelkoa. Avainsanoja seksuaalisuuteen liittyen ovat nautinto ja turvallisuus.

Oikeus tietoon seksuaalisuudesta

Jokaisella on oikeus koulutukseen ja seksuaalisuuteen liittyvään tietoon

- seksuaalisuuteen kuuluvista oikeuksista ja velvollisuuksista
- seksuaalisuuden rikkaudesta ja riskeistä elämänvaiheesta riippuen
- seksuaalisuuden luonnollisuudesta
- keinoista seksuaalisen tyydytyksen, onnellisuuden sekä tasapainon turvalliseen löytämiseen
- ehkäisystä ja seksitaudeista.

Tiedon avulla mahdollistetaan hyvä seksuaaliterveys, itsensä suojeleminen ja seksuaalisuudesta nauttiminen.

Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi

Jokaisella on oikeus

- elämään
- turvallisuuteen
- ruumiilliseen koskemattomuuteen
- suojelemaan seksuaaliselta ja sukupuoliselta väkivallalta, raiskauksilta, sukuelinten silpomiselta sekä seksuaaliselta häirinnältä ja kaltoinkohtelulta
- päätökseen avioitumisestaan
- suojata itsensä raskauksilta ja seksitaudeilta.

Oikeus vaikuttaa

Jokaisella on oikeus

- seksuaaliseen päätöksentekoon liittyvään osallisuuteen ja vaikuttamiseen
- seksuaalioikeuksien toteutumiseen
- itseään koskevaan päätöksentekoon osallistumiseen ja vaikuttamiseen.

Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin

Jokaisella on oikeus

- turvalliseen, luotettavaan ja laadukkaaseen seksuaaliterveydenhoitoon
- ilmaiseen tai halpaan ja helposti saatavaan hoitoon.

Oikeus tasa-arvoon ja syrjimättömyyteen

Jokaisella on oikeus

- näkyä omanlaisenaan seksuaalisena ihmisenä ja saada äänensä kuuluviin pelkäämättä
- tasa-arvoiseen yhteiskuntaan
- olla arvokas sukupuolesta tai rodustaan riippumatta.

Oikeus yksityisyyteen

Jokaisella on oikeus

- seksuaalisuuteen liittyen yksityisiin ja yksilöllisiin päätöksiin
- turvalliseen ja tyydyttävään sukupuolielämään ilman pelkoa.

(Amnesty International 2016.)

Lasten ja nuorten seksuaalioikeudet

Kun puhutaan lapsista ja nuorista, tärkein seksuaalioikeus heille on saada kehittyä omaan tahtiinsa ja häiritsemättä omaan seksuaalisuuteensa. Aikuisilla on aina vastuu alle 18-vuotiaista, ettei heidän seksuaalisia oikeuksiaan rikota.

Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestöjen liitto IPPF on kehittänyt omat, lapsille ja nuorille suunnatut seksuaaliset oikeudet.

Lapsella tai nuorella on oikeus

- iänmukaiseen tietoon ja saada kysymyksiinsä rehellisiä vastauksia
- tulla arvostetuksi etsiessään omaa vapaasti ilmaisemaansa seksuaalista identiteettiä
- seksuaaliselta hyväksikäytöltä suojeluun
- lapsiystävälliseen ympäristöön
- yksityisyyteen ja omaan rauhaan iänmukaisissa leikeissä ja kehon tutkimisessa
- aikaan ikäistensä seurassa leikkiäkseen, tutkiakseen, oppiakseen, kokeakseen erilaisuutta ja samanlaisuutta sekä oppiakseen sosiaalisia taitoja
- lämpimiin ja turvallisiin, pysyviin ihmissuhteisiin
- seksuaaliterveyspalveluihin ikänsä ja tarpeensa mukaan
- yksilöllisyyteen ja erilaisuuteen
- ”turvalliseen, riittävään huoltoon, hoivaan ja vanhemmuuteen”
- arvostukseen koskien sukupuoltaan.

(Cacciatore,2006, 205-225; Amnesty International 2016.)

Seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa

- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei määritellä suoraan seksuaalikasvatusta ja sen periaatteita, mutta mainintoja aiheeseen liittyen löytyy.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään lapsen oikeuksia muodostaa oma identiteettinsä ja käsitys itsestään sekä oikeus itsetuntemuksen kehittymiseen.
- Hoidon määritelmä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sisältää paljon seksuaalisuuden kehitykselle tärkeitä asioita, kuten myönteinen kosketus, läheisyys, oman ja toisen kehon kunnioittaminen sekä suojele.
- Toimintakulttuurin kuvauksessa on runsaasti mainintoja yhdenvertaisuudesta, tasa-arvosta, sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuoli-identiteetin kehittymisestä, itsetunnosta sekä lasten kysymyksiin vastaamisesta.
- Lasta kasvatetaan ymmärtämään erilaisten ihmisten olevan kaikki samanarvoisia.
- Työntekijöiden tehtävä on rohkaista lasta valintoihin, jotka eivät ole sidottuja sukupuoleen tai muihin henkilöön liittyviin stereotypioihin ja odotuksiin.

(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016.)

Sensitiivinen varhaiskasvatus

- Uusissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään varhaiskasvatuksen olevan sensitiivistä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30).
- Sensitiivisyydestä puhuttaessa se liitetään usein tasa-arvoon, sillä sukupuolirooleihin liittyvät oletukset saattavat rajoittaa itseilmaisua sekä kokemusta tasa-arvosta. Edelleen voidaan puhua tytöistä ja pojista, mutta emme voi määritellä mihin sukupuoleen kukin kokee psyykkisesti kuuluvansa.
- Biologisesti voidaan tehdä karkean kaksijaon tyttöihin ja poikiin, mutta se ei aina vastaa yksilön omaa kokemusta itsestään. Tällä tavoin emme voi myöskään esittää tiettyjen leikkien sopivan paremmin kummallekaan sukupuolelle. (Naisasialiitto unioni ry.)
- Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen pyrkimys on purkaa ja laajentaa sukupuolirooleja (Saloheimo 2016, 150 – 152).
- Sukupuoli voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: 1. biologinen sukupuoli, joka sisältää geneettisen, anatomisen ja hormonaalisen sukupuolen, 2. sosiaalinen sukupuoli, joka tarkoittaa kokemuksellista, persoonallista, sosiaalisia, kulttuurisia ja juridisia ominaisuuksia ja 3. aistinen sukupuoli eli kehon aistimukset sukupuolesta. (Vilkka 2010, 17–25.)

Käytännön ohjeita sensitiivisyyteen

- Kokeile, mitä lasten leikeille ja kaverikokoonpanoille tapahtuu, kun leikkivälineitä ei erotella esimerkiksi kotileikkitalaan ja autoleikkihuoneeseen, vaan esimerkiksi värien mukaan. Keltaisille leluille oma laatikkonsa, vihreille omansa ja niin edelleen.
- Valokuvatkaa lapsia moninaisissa roolileikeissä ja laittakaa kuvat päiväkodin seinälle. Näin erilaisista roolikokeiluista tulee näkyvä osa päiväkodin arkea.
- Varmistakaa, että roolivaatevarastostanne löytyy monipuolisesti erilaisia asusteita ja pukuja, jotta vaatteita on mahdollista yhdistellä ja jokainen löytää itselleen mieluisimman vaihtoehdon. Pohtikaa roolivaatteiden sijoittamista tilassa siten, että ne ovat aina lasten saatavilla ja kaikilla on niihin yhtäläinen pääsy.
- Kerro vanhemmille, että päiväkodissa kaikki lapset saavat kokeilla erilaisia rooleja ja kehittää moninaisia ominaisuuksia.

Ohjeet ovat suoraan seuraavista lähteistä: (Naisasialiitto unioni ry. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Tilat ja välineet. Poika mekossa - entä sitten? & Tytöt ja pojat - eri leikit?)

Kulttuurisesti moninainen seksuaalikasvatus

- Suomalainen varhaiskasvatus on kulttuurisesti moninaista. Varhaiskasvatuksessa on ihmisiä eri uskontokunnista, perhemuodoista, kansalaisuuksista sekä seksuaalivähemmistöistä.
- Kaikki kulttuurit ovat yhdenvertaisia. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä minkään henkilöön liittyvän syyn takia. (Oikeusministeriö 2015.)
- Lähtökohtana lapsen päivähoidolle tulee olla, että hän saa olla ylpeä perheestään, taustastaan ja vanhemmistaan.
- Henkilökunnan tulee olla tietoinen mahdollisista kulttuurieroista ja niistä tuleekin keskustella perheiden kanssa.
- Varhaiskasvatuksessa on varattava tarpeeksi aikaa maahanmuuttajaperheiden kanssa tehtävään yhteistyöhön.
- Työskenneltäessä maahanmuuttajaperheiden parissa kasvatuskumppanuuden toteutus korostuu. Kummankin osapuolen on tärkeää olla tietoisia omista ja toistensa rooleista sekä tehtävistään kasvattajina.
- Varsinkin alussa riittävä perehdyttäminen arkeen on hyödyllistä, kun kaikki tavat ja käytännöt voivat olla uusia. Vanhempia voi myös houkutella tulemaan tutustumaan päiväkodin arkeen pariin päiväksi.
- Esimerkiksi seksuaalikasvatus ja seksuaaliset normit voivat olla hyvinkin erilaisia eri kulttuureissa. Tällaiset asiat saattavat aiheuttaa hämmennystä niin työntekijöissä kuin perheissäkin.
- Päiväkodissa työskentelevien ammattilaisten tulisi olla kiinnostuneita lasten kulttuuritaustasta.
- Yksi lapsen ja perheen perusoikeuksista on heidän uskonnollisen vakaumuksensa kunnioittaminen. Uskonnoista puhuttaessa tasa-arvo on aina muistettava.
- Varhaiskasvatuksessa tulee arvostaa jokaisen lapsen äidinkieltä ja kannustaa sekä rohkaista käyttämään sitä.
- Omalla äidinkielen osaamisella on yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan yhteys siihen, kuinka hyvin lapsi on valmis oppimaan vieraan kielen. Äidinkielen hallinnalla on myös merkittävä vaikutus lapsen itsetuntoon. (Räty 2002, 154–167.)

- Monikulttuurinen seksuaalikasvatus kannattaa toteuttaa mahdollisimman kulttuurisensitiivisesti.
- Kasvattajan tulee olla tietoinen kulttuurien moninaisuudesta. Esimerkiksi suomalainenkaan kulttuuri ei aina esiinny samanlaisena eri puolilla Suomea.
- Seksuaalikasvatuksessa tulisi kiinnittää erityishuomiota heikommassa asemassa oleviin nuoriin, kuten esimerkiksi maahanmuuttajiin, vammaisiin ja seksuaalivähemmistöihin. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015.)
- Harvassa maassa on yhtä sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus kuin Suomessa ja tämä saattaa aiheuttaa hämmennystä maahanmuuttajavanhemmissa.
- Vanhemmille voi olla haastavaa ymmärtää, miksei lapsia ohjata Suomessa samanlaiseen sukupuoliroolien mukaiseen käyttäytymiseen kuin heidän kotimaassaan.
- Hyvänä perehdyttämistapana Suomessa toteutettavaan seksuaalikasvatukseen olisi koota keskusteluryhmiä, joissa vanhemmat voisivat tuoda esiin tavoitteitaan, asenteitaan ja ajatuksiaan. Näitä voisi peilata ammattilaisten tarjoamiin käsitteisiin ja tavoitteisiin, jolloin luotaisiin haluttu yhteinen linja tulevalle kasvatukselle. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 144.)

Lapsen itsetyydytys

- Unnuttaminen tarkoittaa sitä, kun lapsi hakee hyvää oloa, lohdutusta, ajankulua tai muuta vastaavaa koskettelemalla sukuelimiään.
- Kaikenikäisille lapsille on todettu olevan tavallista kosketella ja tutkiskella omaa kehoaan. Pienelle lapselle kaikki kehonosat ovat tärkeitä ja pippelin tai pimpin koskettelu on yhtä luonnollista kuin kosketella omaa nenäänsä.
- Koskettaminen tuntuu hyvältä ja tuottaa nautintoa. Hyvältä tuntuva itsensä koskettamista lapsi toistaa yhä uudelleen eikä tunne häpeää.
- Lapsen seksuaalisuus on kehollista, omaan tahtiin tapahtuvaa tutkiskelua, jolla lapsi tavoittelee hyvää oloa.
- Lapsi voi säädellä seksuaalisin keinoin kielteisiä tunteitaan (Laru 2016, 223–231.)
- Pieni lapsi on ylpeä kehostaan, johon kuuluvat myös sukupuolielimet. Niiden koskettelu tuo lapselle mielihyvää, lohtua ja turvaa aivan kuin muidenkin kehon osien koskettaminen.
- Leikki-ikäisen kanssa on jo tärkeää opetella oman kehon suojaamista. Lapsen opetellessa tuntemaan kehoaan hän opettelee myös vallitsevia sääntöjä. Lasta häpäisemättä voidaan opettaa, että yleisesti ei ole tapana kaivaa nenää, pimppiä tai pippeliä julkisesti, mutta yksin ollessa se on sallittua. Lapselle opetetaan myös turvataitoja ja esimerkiksi uimapukusääntö. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 151–153.)
- Unnuttamiseen tulee suhtautua avoimesti ja paheksuvaa ilmapiiriä tulee välttää.
- Toiset lapset tapaavat unnuttaa enemmän kuin toiset, kun taas jotkut eivät tee sitä ollenkaan.
- On tärkeää opettaa lapselle sopivuussääntöjä, niin että lapsen seksuaalinen arvokkuus säilyy. Omaan rauhaan ohjaamisen syynä tulee olla lapsen arvokkuuden säilyttäminen, eikä paheksunta. (Väestöliitto.)
- On lapsen oikeus saada vastauksia mieltä askarruttaviin seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin.
- Aikuisten on olennaista huomioida lapsen ikätaso keskusteltaessa asiasta.
- Yhdessä aikuinen ja lapsi voivat rakentaa keskinäistä ymmärrystä, jolloin lapsi saa todennäköisesti kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja omien tunteidensa huomioon ottamisesta. Aikuisen tehtävänä on lisäksi suojella ja asettaa lapsille rajoja, mutta myös osoittaa aitoa kiinnostusta heidän kysymyksiään kohtaan. (Hannukkala, Kosonen, Marjamäki & Törrönen 2015, 37–38.)

Harjoituksia ja leikkejä varhaiskasvatuksen seksuaalikasvatukseen

1. Mistä tunnistaa tytön/pojan? Kirjatkaa asiat ylös. Keskustelua, millaiset asiat ohjaavat ulkopuolista luulemaan, että tyttö onkin poika. Miltä tuntuu, kun joku luulee sinua vastakkaista sukupuolta edustavaksi? Millaisia tunteita se herättää? Kuinka tärkeää on, että ulkonäöstä näkee, kumpaa sukupuolta ihminen on?

2. Piirrä suuri piparkakku-ukko/akka lasten nähtävälle ja jaa lapsille kolmen värisiä lappuja. Lapsia voi pyytää laittamaan tietyn värisiä lappuja paikkoihin, joihin heidän mielestään saa koskea ja joihin kosketus tuntuu mukavalta. Tietyn värisiä lappuja laitetaan paikkoihin joihin ei saa koskea, ja tietyn värisiä lappuja paikkoihin, joihin saa joissain tapauksissa koskea. Keskustelkaa kohdista ja havainnoista. Luokaa selkeät säännöt, mihin toista saa koskea ja mihin ei. Pohtikaa, kuka saa koskea mihinkin alueisiin ja kuka ei

3. Piirtäkää lasten kanssa monenlaisia ihmisiä, eri värisiä, eri kokoisia, eri ikäisiä. Sijoittakaa ihmiset perheiksi esimerkiksi itse piirrettyyn kaupunkikuvaan. Keksikää perheille nimiä, ammatteja, harrastuksia jne. Varhaiskasvattaja voi asetella ihmisiä mukana ja tehdä sateenkaariperheitä. Muistakaa, että perheet voivat asua omakotitaloissa, kerrostaloissa, bambumajoissa jne.

4. Kerätkää tyttöjen/poikien tavaroita lattialle ja miettikää, millä näistä tavaroista vastakkainen sukupuoli voisi leikkiä, jos niitä ei kutsuttaisi tyttöjen/poikien tavaroiksi. Miettikää miksi niitä on sanottu tyttöjen/poikien tavaroiksi? Mitä tapahtuu, jos vastakkainen sukupuoli leikkii leluilla, vaikuttaako se mihinkään?

5. Pohtikaa, miten aikuiset voivat näyttää tykkäämistä toisilleen, entä lapsille? Miten lapsi voi osoittaa tykkäämistään? Jos ei pidä aikuisen halaamisesta ja tykkäämisestä, kelle asiasta voisi kertoa? Miten kertoa toisella lapselle, jos ei halua tulla halatuksi? Miksi ketään ei saa pakottaa halaamaan tai pussaamaan?

6. Pohtikaa satuttamista. Miltä tuntuu, kun näkee että toista satutetaan? Voiko toista ihmistä satuttaa muuten kuin lyömällä? Voivatko sanat satuttaa? Onko toiselle pahan mielen tuottaminen satuttamista?

(Tehtävät ovat suoraan seuraavasta teoksesta: Bildjuschkin K. & Ruuhilahti S. 2008, 52–160.)

1. Mielikuvamatka ihmisen syntymään

- Rauhallinen tila, johon osallistujat asettuvat kukin haluamaansa kohtaan. Voi makoilla tai istua. Silmät tulee laittaa kiinni.

- Opettaja laittaa ehkä rauhallista musiikkia taustalle, pimentää tilan tms. Joka tapauksessa tekee tilasta rauhallisen ja hiljaisen.

- Jokainen harjoitteen vetäjä voi muotoilla matkan kertomisen, miten itse parhaaksi näkee. Tärkeää on antaa aikaa, jotta jokaiselle osallistujalle muodostuu jonkinlainen mielikuva kustakin vaiheesta. Voi vaikkapa laskea jokaisen nuolen kohdalla hitaasti mielessään viiteen ennen kuin jatkaa.

Pimeys -> olet äitisi vatsassa -> saat itsellesi varpaat ja sormet ja varpaankynnet ja sormien kynnet -> saat vatsan ja selän -> saat pippelin tai pimpin -> saat silmät ja ripset ja kulmakarvat -> saat ehkä jopa tukkaa -> kasvat isommaksi ja potkit äitiä sisältä päin -> sinulle tulee pakottava tarve pyrkiä ulos -> tunnet valoa ja kylmää -> ympärilläsi on kamalan kirkasta, niin että häikäisee ja palelet -> pääset lämpimään syliin ja se helpottaa -> olet maailmassa ja tunnet ympärilläsi tutut rakastavat ihmiset -> sinua kosketetaan ja suukotetaan ja olet onnellinen.

- Harjoitteen lopuksi opettaja pyytää kaikkia avaamaan silmänsä rauhallisesti ja harjoitteen jälkeen voidaan käydä keskustelua siitä, miltä tuntui, mitä ajatuksia heräsi.

- Harjoite kestää kokonaisuudessaan noin 5 – 10 minuuttia.

- Harjoite voi avata keskustelun elämänkaaresta ja siitä, että kaikki ovat aluksi pieniä ja avuttomia. Päästään keskustelemaan myös perheen, läheisten, läheisyyden, koskettamisen, hoivan, turvan ja kiintymyssuhteiden merkityksestä.

2. Mielikuvamatka siihen, miten minä tulin tähän perheeseen

- Rauhallinen tila, johon osallistujat asettuvat kukin haluamaansa kohtaan. Voi makoilla tai istua. Silmät tulee laittaa kiinni.

- Mielikuvamatkan vetäjä laittaa ehkä rauhallista musiikkia taustalle, pimentää tilan tms. Joka tapauksessa tekee tilasta rauhallisen ja hiljaisen.

- Jokainen harjoitteen vetäjä voi muotoilla matkan kertomisen, miten itse parhaaksi näkee. Tärkeää on antaa aikaa, jotta jokaiselle osallistujalle muodostuu jonkinlainen mielikuva kustakin vaiheesta.

Miten minä tulin omaan perheeseeni? -> Missä synnyin? Synnyinkö täällä, missä nyt asun? Vai jossain muualla? -> Synnyttikö oma äitini minut? Vai synnyinkö jonkun muun naisen mahasta? -> Ketä perheeseeni kuului ennen minua? -> Oliko siellä kenties isä ja äiti? Vai isä ja isä? Vai äiti ja äiti? Vai pelkästään isä? Tai pelkästään äiti? Vai oliko siellä isoäiti? Oliko siellä sisko tai veli? Tai monta siskoa tai veljeä? Ketkä ottivat minut vastaan, kun saavuin perheeseeni? -> Olinko vauva, kun tulin perheeseeni? Vai olinko jo iso lapsi? -> Millaiseen taloon tulin? Oliko se kerrostalo? Vai rivitalo? Vai omakotitalo? Asunko samassa talossa edelleen?

- Harjoitteen lopuksi harjoitteen vetäjä pyytää kaikkia avaamaan silmänsä rauhallisesti ja harjoitteen jälkeen voidaan käydä keskustelua siitä, miltä tuntui, mitä ajatuksia heräsi.

- Harjoite kestää noin 10 – 15 minuuttia.

- Harjoite voi avata keskustelun monenlaisista perheistä ja monenlaisista tavoista tulla lapseksi perheeseen. Asennetasolla päästään puhumaan suvaitsevaisuudesta samalla, kun lisätään tietoa.

3. Vartaloleikki

- Harjoitteen vetäjä pyytää osallistujia toistamaan perässään. Kukin lause sanotaan kahdesti. Kaikki myös tekevät yhdessä rytmiä: taputtavat kullakin sanontakerralla kaksi kertaa vuorossa olevaan kehon osaan.

"Tässä on mun vartalo! Se on huippu vartalo!" x2

"Tässä on mun pää! Se on huippu pää!" x2

"Tässä on mun olkapäät! Ne on huiput olkapäät!" x2

"Tässä on mun kädet! Ne on huiput kädet!" x2

"Tässä on mun maha! Se on huippu maha!" x2

"Tässä on mun selkä! Se on huippu selkä!" x2

"Tässä on mun pylly! Se on huippu pylly!" x2

tytöt: "Tässä on mun pimppi! Se on huippu pimppi!" x2

pojat: "Tässä on mun pippeli! Se on huippu pippeli!" x2

"Tässä on mun jalat! Ne on huiput jalat!" x2

"Tässä on mun polvet! Ne on huiput polvet!" x2

"Tässä on mun varpaat! Ne on huiput varpaat!" x2

"Tässä on mun vartalo! Se on huippu vartalo!" x4

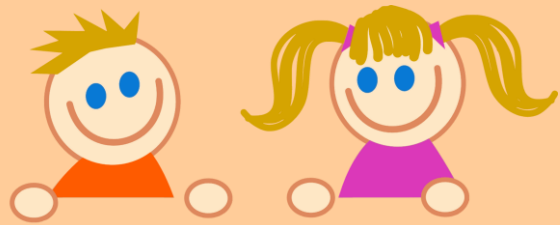
- Harjoite kestää noin 5 – 10 minuuttia.

Vartaloleikki on oiva aloitus, vaikka jokaiselle alakoululla, päiväkodissa tai muualla lasten parissa pidettävälle seksuaalikasvatustunnille.

Harjoitteen tavoite on vahvistaa kehonkuvaa mm. konkreettisesti hyväksyvän kosketuksen kautta. Samalla ryhmässä ja näkyvästi ilmaistuna, sekä ääneen lausuttuna, vahvistetaan oman kehon arvostusta. Oman kehon tuntemus, arvostus ja suojele ovat tärkeimpiä seksuaalikasvatuksen alueita lapsilla, ja niitä kannattaa vahvistaa toiminnallisesti ja elämyksellisesti.

4. Tyttöjen ja poikien erot

- Jaetaan porukka pienryhmiin tai ollaan kaikki yhdessä.
- Ryhmissä osallistujat miettivät, mistä tunnistaa tytön ja mistä pojan.

* Erot

* Hyvät asiat tytöissä ja pojissa

* Yhtäläisyydet

* Mieluisat leikit tytöille, pojille ja molemmille

- Lopussa kerrotaan tulokset muille tai sitten vain keskustellaan kaikki yhdessä jokaisesta aiheesta vuoron perään.

- Harjoite kestää noin 10 – 15 minuuttia

- Harjoite voi avata keskustelun sukupuolirooleista ja stereotyyppioista. On tärkeää, että ohjaaja painottaa myönteisiä puolia kaikissa esille tuoduissa asioissa ja vahvistaa tasa-arvoa. Tärkeää on myös muistuttaa, ettei ole oikeita eikä väriä vastauksia.

5. Yksityiset kehonosat ja yksityiset tilat sekä uimapukusääntö

- Taululle kiinnitetään kuva lapsesta, jolla on uimapuku päällä.

- Jokainen osallistuja käy vuorollaan merkkäämässä kuvaan, mihin ei haluaisi, että muut koskee. Vaikka rastilla.

- Tai mietitään ryhmässä, mihin ei haluta, että muut koskee, ja sitten käydään porukalla merkitsemässä taululla olevaan kuvaan ne kohdat tai se kohta.

- Harjoitteen jälkeen vetäjä käy vielä läpi ne kohdat, joihin ei ole kenelläkään muulla lupaa koskea kuin henkilöllä itsellään.

- Harjoite kestää noin viidestä kymmeneen minuuttia.

- Harjoite voi avata keskustelun yksityisyydestä, omista rajoista ja oman kehon puolustamisen oikeudesta. Sen tavoitteena on vahvistaa itsemääräämisoikeuden ymmärtämistä ja toisten kehojen kunnioittamista.

6. Rumat sanat

- Kirjoitetaan paperilapuille rumat sanat, joita kehonosista on kuultu. Pienten lasten kanssa aikuinen kirjoittaa ne sanat, joita lapset tietävät ja sanovat, mutta aikuinen ei toista niitä ääneen, ettei vahvistaisi niitä.

- Lapset repivät paperilaput ja heittävät ne roskeen.
- Jos niitä sanoja kuuluu vielä roskeen heittämisen jälkeenkin, aikuinen voi aina muistuttaa, että niistä rumista sanoista hankkiuduttiin jo eroon.
- Kesto noin viisi minuuttia.
- Harjoitetta voi tehdä vaikka aina uudestaan, jos rumat sanat tulevat käyttöön lapsilla. Harjoitteen tavoitteena on vahvistaa ymmärrystä sopivuussäännöistä ja sosiaalisista normeista.

7. Ihastuminen ja rakastuminen

- Harjoitteen vetäjä kertoo tarinan, jossa tykkäämiseen liittyviä tunteita ja tuntemuksia kuvaillaan oikein paljon ja selkeästi.
- Tarina tykkäämisestä, rakastumisesta ja ihastumisesta. Tarinoita voi olla myös useita, joissa käsitellään erilaisia ja ”eritasoisia” tuntemuksia. Lapset voivat myös kertoa itse omia kokemuksiaan tykkäämisestä ja siihen liittyvistä tunteista.
- Harjoitteen vetäjä voi kertoa minkä tahansa tarinan, jonka on kuullut, mutta tässä avuksi myös esimerkkitarina:

”Viisivuotias Siiri tykkää hoitokavereistaan Aatusta ja Sofiasta. Joka kerta, kun Siiri näkee Aatun tai Sofian tulevan päiväkotiin, hän riemastuu ja juoksee halaamaan heitä. Halaamalla kavereitaan ja muita ihmisiä Siiri osoittaa sen, että hän tykkää heistä. Sofia on jo esikoululainen ja Aatu on Siirin ikäinen. Aina, kun päiväkodin isojen puolelta mennään pihalle, Siiri, Aatu ja Sofia leikkivät yhdessä. Siiri kertoo, että aina nähdessään Aatun tai Sofian hänen koko kehossaan tuntuu kivalta. Etenkin päässä tuntuu kivalta ja alkaa hymyilyttää. Yhdessä kolmikko leikki monesti kotia ja jokaisella on yleensä sama rooli leikissä. Siirin mukaan myös Aatu ja Sofia tykkäävät hänestä.”

- Harjoitellaan tykkäämisen osoittamista. Ollaan kaikki yhdessä tai jaetaan lapset pienryhmiin ja niissä mietitään ja kokeillaan, miten tykkäämistä voi osoittaa.

* Sanat

* Eleet

* Teot

* Katseet/ilmeet

- Pienryhmissä esitellään muille, miten nämä toiminnat voi näyttää käytännössä

* Ryhmä voi aina ennen esittämistä kertoa, mistä tilanteesta on kyse.

* Tai yleisö voi aina arvata tilanteen.

- Kotiläksyksi voi antaa tehtävän, että lapsi pyytää omia vanhempiaan kertomaan, miltä tuntui tykätä toisesta tai ihastua ja rakastua.

- Keskustelussa voi nousta esille myös soveliaat ja sopimattomat tavat osoittaa tykkäämistä sekä keskustelua kehon koskemattomuudesta.
- Keskustelussa voi nousta esille se, miten erilaisia sisällä olevia tunteita voi tekojen kautta tehdä muille näkyviksi. Nämä teot voi itse harkita ja päättää, miten omaa tunnetta tuo näkyväksi.
- Harjoite vie aikaa reilut 20 minuuttia.

8. Tunteiden ilmaisua

- Harjoitteen vetäjä voi halutessaan laittaa musiikkia taustalle.
 - Vetäjä voi myös kysyä lapsilta, millaisia erilaisia tunteita on olemassa, ja hän voi käyttää niitä harjoitteessa, tai hän voi käyttää itse päättämiään tunnetiloja.
 - Lapset kävelevät rajatulla alueella sokin sokin. Suotavaa on, että he eivät ota katsekontaktia toisiinsa ennen kuin toisin määrätään.
 - Harjoitteen vetäjä sanoo ääneen tunnetilan, jolloin lapset näyttävät kuulemansa tunnetilan liikkumattomana patsaana. He saavat katsella ympärilleen ja harjoitteen vetäjä voi muistuttaa, että on monia eri tapoja ilmaista samaa tunnetta. Patsas ei liiku eikä puhu.
 - Tämän jälkeen tehdään toisin, eli tunteita voi ilmaista myös ääneen ja liikehtien. Tällöin lapset saavat äännähdellä, kuten heidän mielikuvassaan kyseistä tunnetta tuntiessa äännellään, sekä liikkeen avulla ilmaista käsitystään kyseisestä tunteesta.
 - Harjoitteen vetäjä voi kulloinkin valita itse, miten ohjeistaa lapset harjoitteeseen. Tärkeää on muistuttaa, että muihin lapsiin ei saa koskea harjoitteen aikana, jotta ei tule vahinkoja. Tietysti tunnetta voi ilmaista muillekin, mutta ilman fyysistä kontaktia.
 - Näiden lisäksi tunteita voi myös ilmaista pareittain siten, että vetäjä sanoo tunteen ja lapset harjoittelevat tämän tunteen kertomista kaverille sanallisesti, eleillä tai patsaana. Hienoa on, jos parityöskentelyssä syntyy keskustelua siitä, miksi toinen tuntee niin. Tällöin lapset pääsevät myös harjoittelemaan tunteiden kertomista sekä selittämistä.
- Aiheeseen liittyviä laululeikkejä löytyy Fröbelin palikoilta. Esim. "Aamuin illoin" ja "Pää, olkapää, peppu".

Harjoitteet ovat suoraan lainattu tekstistä:

Paavilainen, L.-M. & Poikela, K.-M. 2016. Seksuaalikasvatus leikiten. Teoksessa Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 268-276.

Seksuaalisuuteen liittyvää sanastoa

- Unnuttaminen: Lapsi hakee hyvää oloa sukuelimiään koskettelemalla. Lapsi tavoittelee hyvää oloa, lohdutusta, ajankulua tai muuta vastaavaa.
- Sukupuoli-identiteetti: Kokemus omasta sukupuolesta, sukupuoleen liittyvä minäkuva, joka on muodostunut suhteessa ympäristöön.
- Seksuaali-identiteetti: Seksuaalinen suuntautuminen yhdessä fantasioiden ja käyttäytymisen kanssa, seksuaalisuuteen liittyvä minäkuva, joka on muodostunut suhteessa ympäristöön.
- Sukupuolineutraali tai -sensitiivinen kasvatus: Seta ry:n mukaan tarkoittaa sitä, että lasten annetaan olla omanlaisiaan, eikä lasta kannusteta toimimaan aikuisen sukupuoliodotusten mukaan.
- Aistittu sukupuoli: Subjektiiivisesti, aistien ja kokemusten kautta muotoutuva sukupuoli.
- Biologinen sukupuoli: Tarkoittaa geneettistä, anatomista ja hormonaalista sukupuolta.
- Juridinen sukupuoli: Nimen ja henkilötunnuksen mukainen sukupuoli.
- Sosiaalinen sukupuoli: Yhdistyy kokemuksellisen, persoonallisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja juridisen sukupuolen ominaisuuksista. Se on myös vahva kokemus tai tunne omasta sukupuolesta.

(Vilkkä 2010; Cacciatore & Ingman-Friberg 2016.)

Linkkivinkkejä

- Väestöliiton Lapsi ja seksuaalisuus -internetsivut:

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/la-psijaseksuaalisuus/

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) seksuaalikasvatus:

<https://www.thl.fi/fi/web/terveyden-edistaminen/toimijat/terveyden-edistaminen-eri-toimialoilla/terveyden-ja-hyvinvoinnin-edistaminen-ammattillisessa-koulutuksessa/seksuaaliterveys/seksuaalikasvatus>

- Seksuaalioikeudet:

<http://www.ihmisoikeudet.net/opettajalle/seksuaalioikeudet/>

- WHO:n seksuaalikasvatuksen standardit:

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/la-psijaseksuaalisuus/kokonaisvaltainen-seksuaalikasva/standardit/

Kirjallisuutta

- Apter, D., Kaimola, K. & Väisälä, L. (toim.) 2006. Seksuaalisuus. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Bildjuschkin K. & Ruuhilahti S. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Lähteet

- Amnesty International, Ihmisoikeusliitto, maailma.net, Taksvärkki ry & Väestöliitto 2016. Ihmisoikeudet.net. Opettajalle. Seksuaalikasvatus. <http://www.ihmisoikeudet.net/opettajalle/seksuaalioikeudet/> Luettu 9.12.2016.
- Bildjuschkin K. & Ruuhilahti S. 2008, Seksiä vaatteet päällä. Vammalan kirjapaino. 52-160
- Cacciatore, R. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D. Kaimola, K. & Väisälä L. (toim.) 2006. Seksuaalisuus. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 205-225.
- Cacciatore, R. Ingman-Friberg, S. 2016. Keho on leikki. Helsinki: Kustannus OY Duodecim
- Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2010. Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Portaita pitkin. Opas vanhemmille. Juva: WS Bookwell Oy.
- Hannukkala, M. Kosonen, S. Marjamäki, E. & Törrönen, S. 2015. Lapsen mieli: Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Suomen mielenterveysseura. 37–38.
- Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Laru, S. Pienten lasten itsetyydytys – näkyvää ja hämmentävää. Teoksessa Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. s. 223–231.
- Naisasialiitto unioni ry. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Tilat ja välineet. Poika mekossa - entä sitten? <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/tilat-ja-valineet/tytot-ja-pojat-eri-leikit/> luettu 6.12.2016.
- Naisasialiitto unioni ry. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Tilat ja välineet. Tytöt ja pojat - eri leikit? <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/tilat-ja-valineet/tytot-ja-pojat-eri-leikit/>. Luettu 6.12.2016.
- Oikeusministeriö 2015. Toiminta ja tavoitteet. Perusoikeudet ja demokratia. Yhdenvertaisuus. <http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajatavoitteet/perusoikeudetjademokratia/yhdenvertaisuus.html>. Luettu 1.4.2017
- Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Tampere: Suomen yliopistopaino Oy.

Räty, M. 2002. Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi

Saloheimo, A. Äijätyttöjä ja prinsessapoikia. Teoksessa Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016.

THL 2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Aiheet. Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuus. Terveys ja hyvinvointi. Seksuaali- ja lisääntymisterveys. <https://www.thl.fi/fi/web/maahanmuuttajat-ja-monikulttuurisuus/terveys-ja-hyvinvointi/seksuaali-ja-lisaantymisterveys>. Luettu 6.12.2016.

Vilka, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Juva: WS Bookwell Oy.

Väestöliitto. Vanhemmuus. Tietoa vanhemmille. Pienten lasten vanhemmat. Lapsi ja seksuaalisuus. Usein kysytyt kysymykset. Lapsen itsetyydytys- tai -unnutus. Lisätietoa unnutuksesta. http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/usein-kysytyt-kysymykset/lapsen-itsetyydytys-tai-unnutus/lisatietoa-unnutuksesta/. Luettu 19.12.2016.